

Kras

Evropa umira
Evropa umira.
Društvo narodov in apoteka,
oboje je laž.
Operacije. Revolucije!
Na sivi cesti stojim.
Rjavo listje pada z vej
in jaz se samo enega bojim,
kadar to drevje bo golo, črno stalo
in siva polja
in majhne hišice
in bom kričal,
pa bo vse, vse naokoli
molčalo.

1904
26
1096

**BANCA DI CREDITO COOPERATIVO
DEL CARSO
ZADRUŽNA KRAŠKA BANKA**

SEDE - SEDEŽ

34016 OPICINA/TRIESTE - OPČINE/TRST

Via-UI. del Ricreatorio, 2

tel.: 040/21491

fax.: 040/211879

FILIALI-PODRUŽNICE

TRIESTE - TRST

34132 Piazza-Trg Libertà, 5

tel.: 040/2149357

fax: 040/2149352

SISTIANA - SESLJAN

34019 Sistiana-Sesljan, 44

tel.: 040/2916014

AURISINA - NABREŽINA

34011 Aurisina-Nabrežina, 106

tel.: 040/201362

fax: 040/201133

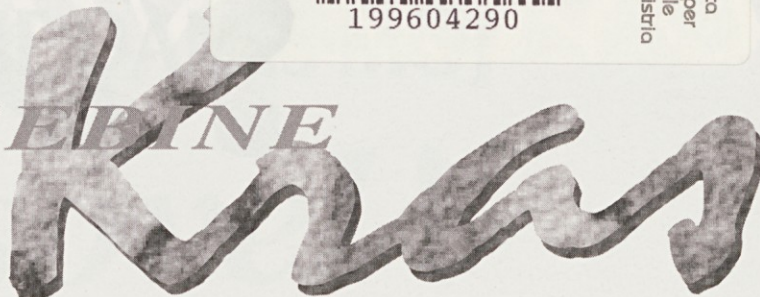
BASOVIZZA - BAZOVICA

34012 Via-UI. I. Gruden, 23

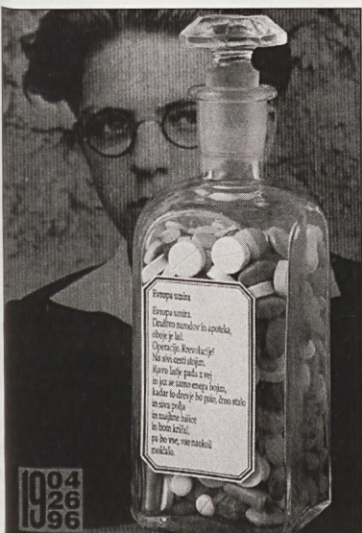
tel.: 040/2149234

IZ VSEBINE

27. MAJ 1996 št. 14

Na naslovnici:
Plakat in razglednica
ob sedemdeseti obletnici smrti
pesnika Srečka Kosovele
Oblikovanje: Novi kolektivizem
Fotografija: Jani Šporčič

Informativno revijo Kras izdaja podjetje Mediacarso, d.o.o., 1000 Ljubljana, Rimska 8 - telefon +386-061/125-14-22 - Glavni urednik Lev Lisjak; odgovorna urednica Ida Vodopivec-Rebolj - Naslov uredništva: Revija Kras, 6223 Komen, p.p. 17, telefon: +386-067/78-434 - Maloprodajna cena 500 SIT, 5.000 Lit, 6,00 DEM, 4,00 \$; naročnina šestih zaporednih števil s pošto dostavo v Sloveniji 3.000 SIT, za tujino s pošto dostavo 80.000 Lit, 80,00 DEM, 60,00 \$ - Fotografije: fotoagencija Mediacarso - Nenaročenih rokopisov in fotografij uredništvo ne vrača - Brez izdajateljevega pisnega dovoljenja ponatis ali kakršno koli povzemanje objavljenih prispevkov iz revije Kras ni dovoljeno - Po mnenju Urada vlade R Slovenije za informiranje št. 23/142-92 od 27.5.1993 sodi revija Kras s prilogami med proizvode informativne narave, za katere se plačuje davek od prometa proizvodov po 5-odstotni stopnji - Mednarodna standardna serijska številka ISSN 1318-3257.

Uredništvo:	UVODNIK	1
Marko Kravos:	DA, TO JE DANES MOJ KOSOVEL!	3
Ace Mermolja:	KRAS, SAMOTA, SMRT	5
	ZA PESNIKA NE IGRAJO VLOGE ZADNJE POSTAJE	
Dr. Marija Pirjevec:	KOSOVELOVA RAZPETOST MED NIČEM IN SMISLOM	6
Dr. Janez Vrečko:	KOSOVELOVO RAZMERJE DO MODERNE TEHNIKE	8
Sergio Pipan:	KOSOVEL ODKRIVA TUDI NENAVADNO LEPOTO	12
	KRAŠKE KRAJINE	
Pavel Skrinjar:	RAZLIČNE UMETNIŠKE UPODOBITVE	14
	SREČKA KOSOVELA	
Pavel Skrinjar:	OBISK V KOSOVELOVI SPOMINSKI SOBI	16
Srečko Kosovel:	PESMI	20
...	PISMO SEDEMLETNEGA SREČKA V "ZVONČEK"	22
...	KOSOVELOVO PISMO ČERNIGOJU	23
Srečko Kosovel:	KOZMIČNO ŽIVLJENJE	24
Srečko Kosovel:	HONORAR	24
Notarski zapis:	DOGOVOR MED AINO KOSOVEL IN OBČINO SEŽANA	26
NR in DSP:	KOSOVELOVA FONDACIJA	29
Aino Kosovel:	ŽIVELI SMO KOT V PRAVLJICI	33
Jolka Milič v pogovoru z Aino Kosovel:	VSI KOSOVELOVI SMO NADVSE LJUBILI KRAŠKO LIRIKO	32
Lučka Čehovin:	KOSOVELOVA HIŠA KOT OBVEZNA POSTAJA...	34
Dragica Sosič:	SVETI PETER IN PAVEL V TOMAJU	38
Dragica Sosič:	TONČKINA POROKA	40

UVODNIK

Spoštovani bralci!

SREČKO KOSOVEL IN NJEGOVA DRUŽINA...

Srečko Kosovel

"Obletnica je vedno priložnost, da spregovorimo o pomembnosti človeka, dogodka, kraja, da ga poskušamo osvetliti, da z novimi spoznanji in z novimi deli obogatimo že znano..." je začel Pavel Skrinjar v reviji Kras pred dvema letoma svoj uvodnik k zapisu o obisku v Kosovelovi spominski sobi. Takrat je tudi ponovil ničkolikokrat izraženo željo ter upanje številnih Kraševcev, da bi v Tomaju, kjer so si Kosovelovi leta 1925 ustvarili domačijo, v njej odprli muzej, o katerem so velikokrat govorili s takrat še živečimi Kosovelovimi - s Stanom, Tončko, Karmelo in z Anico...

Ob sedemdeseti obletnici smrti Srečka Kosovela res še ni mogoče vstopiti v težko pričakovani Kosovelov muzej. Je pa Aino Kosovel, hči Stanota Kosovela in edina dedinja po Kosovelovih, 22. marca 1996 podpisala z Občino Sežana pogodbo, s katero je prenesla na Občino Sežana vso pravno možnost hišo Kosovelovih v Tomaju št. 39 urediti v Kosovelovo spominsko hišo in v slovenski kulturni spomenik. In prav to pomembno dejanje Aino Kosovel je bilo odločilno, da se je revija Kras odločila za to izdajo o Srečku Kosovelu in o njegovi družini - Kosovelovih.

Sodelavci revije in njeni izdajatelji se zahvaljujemo vsem, ki ste kakor koli pripomogli k nastanku te izdaje. Še posebej se zahvaljujemo publicistki in prevajalki Jolki Milič in ravnateljici Kosovelove knjižnice v Sežani Lučki Čehovin, ki sta za to izdajo zbrali veliko gradiva ter pridobili za sodelovanje še druge avtorje s Krasa tostran in onstran državne meje.

**Naslov uredništva:
1000 Ljubljana, Rimska 8
Telefon: 061/125-14-22**

Dvaindvajsetletni Srečko Kosovel -
sedemdeset let pozneje...

DA, TO JE DANES MOJ Kosovel!

Marko Kravos

pesnik in publicist iz Trsta - predsednik Slovenskega PEN centra, 1000 Ljubljana, Tomšičeva 12

V predstavi povprečnega Slovenca je Srečko Kosovel krhek mladenič, ves mil in razčustvovan. Še sedemdeset let po pesnikovi smrti živi s to podobo med nami. Morda so k temu pripomogle prve revijalne in knjižne objave njegovih pesmi, ki so prinašale predvsem njegovo intimistično kraško liriko v bolj tradicionalni obliki. Morda je publiciste, ki so o njem pisali, k izrisovanju take ustvarjalčeve podobe napeljevala njegova mlada smrt. Tudi to je mogoče, da so Kosovela bolj ali manj zavestno oblikovali po takih osebnostih, kakršni sta bili Simon Gregorčič in Josip Mutrn.

Če pa pogledamo na Kosovelovo delo v celoti, nam pred očmi zraste osebnost, ki ima izrazito zrele in močne poteze: predvsem je tu izredno obsežen opus, ki ga je za štiri zajetne knjige Zbranega dela, pa čeprav je lahko nastajal le v razponu štirih ali petih let. Iz njegovih pesmi, proze, esejev, otroških besedil in pisem žari neverjetna energija, ki je ustvarjalno oblikovala ves tematski spekter človeškega: družbeno prizadetost in angažiranost, narodnostno stisko, kozmično in religiozno obzorje in osebno bivanjsko ravnotežje; eros in narava, veselje in obup, vdanost in uporniški nastopi se zavestno in spontano prepletajo. Iz

njih zraste pred našimi očmi viharški mladenič pa tudi poglobljena, z izkušnjo prve svetovne vojne in nastopa brutalnega fašizma v naših krajih zaznamovana oseba. A predvsem je to človek dvajsetega stoletja, ki je dozoril prek slutenj in opazovanj, zato pa s toliko več intuicije, s pesniškim smislom za sintezo in bistveno ob dogodkih in stvareh v našem času in prostoru.

In kolikšno je šele bogastvo oblikovalnih pristopov v Kosovelovi poeziji: od najbolj tradicionalnih, skrbno in zvesto sestavljenih tekstov v sonetni obliki ali z melodično vezavo, do kar najbolj suhih sporočil, celo znanstvenotehničnih obrazcev in likovnih znakov. In pri vsem tem opazamo nenehno skrb, da bi pesmi po eni strani res odražale *kompleksnost* življenja, obenem pa ohranjale *preproščino in pristnost* (te oznake rabi pesnik sam) ljudskega izražanja.

Ne v njegovi poeziji ne v pričevanjih njegovih sodobnikov pa ni zaslediti vtisa, da bi Kosovela opredeljeval kot šibkega in krhkega. Nasprotno! Zgleda, da je na ustvarjalnem področju, tudi kot urednik Mladine ali pri intenzivni društveni dejavnosti v Ljubljani, kar nadležno priganjal vso svojo okolico k delu. Tak vtis je zapustil Grahorju, Kreftu, Vidmarju, Slodnjaku, Gspanu, Delaku, Hlavatyju - vsem pač, s katerimi je prišel v stik v vročinskih letih svojega življenja. In ne samo na osebni ravni! Znana je njegova družbena angažiranost, manj znano pa je, da je poskušal celo priti med Maistrove prosto- voljce za severno mejo, a je bil zavrnjen zaradi mladih let.

V spominu mi je ostalo še pričevanje o naboru, ki ga je Kosovel opravil leta 1924 v Trstu. V vsej naborniški družbi je bil telesno daleč najbolj razvit, da je pri svojih tovariših, med katerimi je bil tudi pisatelj Bogomir Magajna, vzbujal kar komplekse. Te dogodke je Kosovel pribelžil v dveh okroglih priložnostnih pesmih...

Tudi ob njegovi tragični, prezgodnji smrti in njegovem hiranju doma na Krasu v zadnjih mesecih se ta vtis ne naruši. Literarni zgodovinar Anton Slodnjak mi je pravil, da je bil pesnik vse prej kot bolehen: predvsem brezbrizen da je bil do svojega zdravja - kot vsak od mladeniških sil prekipeljavč človek - in da je denar, ki ga je prejemal od staršev, od brata ali kot honorar, raje zapravljal za knjige, revije, gledališče in koncerte kot za kruh. Prav tako mi je iz svojega osebnega in zdravniškega znanja pravil slikar Robert Hlavaty, da je bil meningitis, ki mu je Kosovel podlegel, verjetno res tuberkuloznega izvora: pa gotovo je bila to posledica neredne in slabe prehrane v letih neposredno po prvi vojni, kar so posebno občutili primorski emigranti, ki niso imeli možnosti prejemati paketov s hrano iz svojih rodni krajev prek meje. Tudi izčrpaval se je preveč ta kraški fant, ko je dolgo v noč žgal luč in vedno nekaj pisal - tako Hlavaty, ki je z njim nekaj časa delil sobo.

Pa seveda še tista noč, ki jo je pesnik preživel na mrzli železniški postaji v Zagorju po literarnem nastopu v zimi 1925/26...

V mojih prvih doživetjih Kosovela - pesnika so tudi otožni samotni verzi iz njegove kraške lirike, občutljivost predsmrtnih pesmi. V svoji prvi zbirki Pesem iz leta 1969 sem svojo navezanost na tega Kosovela hote in opazno pokazal v pesmi:

Neizpeta

*Dlan prislonim ob kamen,
tih sem,
sam.*

*Veter prenaša
sivo gmoto nebo
in ne ve kam.*

*Nekje se oglašča piščal,
glas se krha,
bori vršijo.*

Morda je bilo v tej moji gesti kaj protestniškega proti tedanjemu mladinskemu političnemu viharstvu, pa proti vse večji konceptualizaciji, filozofski utemeljitvi tedanje literature na Slovenskem. Temu nasproti sem hotel izpostaviti intimistične tone. In prav gotovo so bili verzi, posvečeni Kosovelu, tudi opozorilo, da se moje delo navezuje na izvirno primorsko tradicijo, ki je v času med obema

vojnama izgorela v obrambi osebne in nacionalne integritete.

A takoj ob tej podobi pesnika, kar istočasno, je živel v meni tudi drugi lik Kosovela: doživljal sem ga kot silovito, nepomirljivo, strastno osebnost... Tako, ki napiše tudi zelo vznemirljivo erotično pesem Rdeči cvet, v kateri "za belo ograjo panter preži".

To in še kako drugo njegovo ljubezensko pesem sem si, ko mi je bilo okrog petnajst let, izpisal na liste iz zvezka. Ko sta nekoč te prepise odkrila moja starša, sta se molče zgražala nad mojo razuzdanostjo... Potolažila sta se, ko sem jima razložil, da so to Kosovelove pesmi. A kdo ve, če sta verjela, ko pa je bil kraški pesnik vse preveč jetičen, hirajoč tudi v njunih predstavah...

Če pogledujem danes v svoj odnos do pesnika, mi ob samozavestnem izrazu, ki ga žarči konstruktivistični Kosovelov portret Avgusta Černigoja, prihaja pred oči spomina tale njegova pesem:

*Videl sem bore rasti
v nebo. Stoike mirne
zkozi ognje sonc.
Videl sem že požar
ki bo jih požgal.*

*Na belo blazino so
naslonili starci-hrbi glavé
in obmolknili. -
Bori šumijo.
(S kom govore?)*

*Videl sem jih,
kako so romali
goreči stebri v nebo...*

V pepel se mi je sesulo telo.

Ta podoba ognjevitega mladeniča, ki v vizionarski drži in čisto nič plašen ali zgrožen govori sredi kraške pokrajine namesto domačih ljudi, obsojenih na molk, napoveduje vse hudo in vse povečanje človeka v tem veku. Obenem je v tej postavi z očali še vedno zaznati pomirljivo bližino narave, starcev-hribov in borov... Nad vsem pa sije vedrina neba, ki podeljuje zvestobi, ustvarjanju in sanjam večni smisel.

Da, to je danes moj Kosovel!

27. maja na Pošti Sežana... PRILOŽNOSTNI ŽIG

Ob sedemdeseti obletnici smrti pesnika Srečka Kosovela je sežansko filatelistično in numizmatično društvo Lipica zaprosilo upravo Pošte Slovenije za uporabo priložnostnega žiga na dan pesnikove smrti na pošti 6210 Sežana. Poštna uprava je izdala soglasje in 27. maja oddane poštne pošiljke na glavni pošti v Sežani so bile žigosane s priložnostnim žigom, na katerem je bil tudi Kosovelov lik.

Nekaj vprašanj o Kosovelu

KRAS, SAMOTA, SMRT

Ace Mermolja

pesnik-publicist -

profesor na srednjih šolah v Trstu

in predsednik Zamejske zveze kulturnih društev

ZA PESNIKA NE IGRAJO VLOGE ZADNJE POSTAJE

Srečko Kosovel je bil ob meni, čeprav me je med Primorci navduševal tudi Alojz Gradnik. Pesnika sta si različna, zanimale pa so me in me še vedno zanimajo razlike. Kosovel je trenutak, Gradnik je teža. Kosovel išče novost, Gradnik išče temelje. Kosovel je moderen, Gradnik posluša mrak roman-skih cerkev... Zanimala sta me oba istočasno. Moje zanimanje za Kosovela tudi ni bilo enosmerno. Najprej me je očaral kraški pesnik, nato konstruk-tivistični in izraziteje mestni. Uporabljam preteklik, ker se mi je Kosovel nekoliko oddmaknil; sedel je k drugi mizi, morda pa so ga tja porinili. O njem nisem spre-menil mnenja, imam pa občutek, kot da ni več tako naš, kot je bil... Pesniki sploh nismo bistvena skrb Slovencev. Treba se je bilo osamosvojiti, da smo to spoznali. Ker nismo tako bistveni, se oddaljujemo, in tako je tudi Kosovel stopil kak korak od mene. Naj ga prikličem!

Najprej mi je bil blizu kraški pesnik... Ko se vozim po avtocesti proti Vidmu, me v bližini Tržiča pritegne komolec, po katerem se Kras spušča s planote v ravnino. V moji domišljiji je to Kosovelov Kras: gmajna je pusta in kamnita, redki borovci se zdijo stražarji, ki branijo pred ravnino. Taka pokrajina je lahko res prispodoba samote in smrti, a tudi zdravja. Burja prepriha pokrajino in odžene bacile. Na podobnih goličavah so se nekoč pasle koze in ovce, za njimi so se potikali vedno lačni in slabo oblečeni Kraševci. Kosovel jih je prav gotovo videl. In ko se je pesnik odločil, da piše o tem svetu, ni mogel mimo kamnite samote in smrti.

Vseskozi me je spremljala misel, da Kosovelova smrt vendarle ni Konec. Kot bi nas poučili poslednji slovenski heidegerjanci, si smrti kot smrti ne moreš zamišljati, ker po Koncu umre tudi misel: res cogitans izgine. Kam? Ne mislimo, kaj pomeni smrt mrtvim, ampak samo, kaj pomeni živim. Kosovel je s smrtjo odkrival osebne in družbene nevihte, osebno in družbeno stisko. Njegov novi človek je moral prek kamnitih poljan in skozi smrt do življenja. Zanj je bila smrt velika preizkušnja, njeno obličje pa je bilo veliko ogledalo. Treba bi bilo bolje premisliti funkcijo smrti pri Kosovelu, saj mu je pomenila veliko več kot utrinek ali pejsaž.

Kras, samota, smrt za pesnika ne igrajo vloge zadnje postaje. So prostor notranjega preobrata, ki vodi v veliko spremembo in v modernizacijo. Kosovelove kraške pesmi so res vezane na tradicijo, vendar se je pesnik kot nihče drug posvetil velikim temam modernega, tehnološkega in tudi ideološkega sveta. Po eni strani je videl zaton Evrope, po drugi strani je zrl v novo izkušnjo. Ta ni natančno definirana, vendar je. Kosovelovi Integrali so del nove izkušnje.

Vseskozi sem mislil, da je bila in da je velika napaka ločevati kraškega pesnika od pisca Integralov. Problematika kraških pesmi nakazuje spremembo. Tolmačimo jo lahko v več smislih: kot spremembo v človeku, torej kot psihološko spremembo, kot socialno in družbeno spremembo in končno kot civilizacijsko spremembo, to je kot revolucijo v proizvodni tehniki. Smrt nam nastavlja zrcalo in nas sili k velikemu skoku. Integrali pomenijo tipanje po novem svetu. Kosovelov pristop k modernizaciji je problemski a hkrati optimističen; bolj optimističen, kot bi lahko bil danes.

Kje vidim ta optimizem? V Integralih beremo vitalizem forme. Izrazito razvejane in semantično skrajno odprte oblike nam pripovedujejo o tehnološki ravoluciji. Že sam pogled na pesmi nam razkriva govorico strojev, tovarn, novih izumov. Pesniška avantgarda je v tistih letih na različne načine tesno povezana s tehnološko revolucijo. Futurizem, konstruktivizem in drugi izmi so v bistvu kulturna predstava tehnološke civilizacije. Kosovel vendarle ne malikuje stroja, kot so to počeli futuristi. V središče svoje pozornosti postavlja človeka; tistega človeka, ki se mora očistiti in samoti in smrti. Tu se zarisuje velika tema tega stoletja, ki zapaža vedno večjo razpoko med človeško psiho in tehniko. Tehnika je nenavadna novost, vendar se kljub vsemu ne

kaže kot poslednje odrešenje. Tudi vloga tehnike pri Kosovelu ni povsem razčiščena.

Dolga polemika o poznem izidu Integralov me je le deloma segrela. Težko pa si je povsem razložiti, zakaj je Anton Ocvirk zavlačeval z njihovo izdajo in zakaj mu je morda čas narekoval, naj počaka. V tem stoletju so bile ideologije - naše je stoletje ideologij - tesno vezano s tehnologijo. Socializem je bil ideja o tehnološki družbi in je zagovarjal, ali bolje občudoval, tehniko, čeprav je v njej zaznal razpoko, ki je zevala med človekom kot človekom in proizvodnjo. Marksizem je poskušal razpoko sanirati tako, da bi ohranil človeka in tehniko. Kosovel je razmišljal prav o tem problemu. Zato ni enostavnih razlag, zakaj so njegovi Integrali motili. Očitno je obstajal med slovenskimi intelektualci strah pred modernizacijo, neglede na to, da so jo zagovarjali. Dejstvo je, da so se majhni narodi ustrašili modernizacije in tehnologije. Zbali so se za identite-to. Močan kmečki element je v slovenski kulturi prav gotovo še dodatno oviral nekatere tipično mestne in moderne drže.

Skratka, razlog, zakaj smo se lahko počutili ob Kosovelovem eksperimentatorstvu v zadregi, je še vedno zanimivo vprašanje. Nekateri so videli v Integralih zmoto, kar ne drži. Lahko jih zavržemo, nikakor pa jih ne moremo ločevati od kraških pesmi, ki vnašajo v diskurz velike teme našega stoletja.

Ko si takole zastavljam vprašanja, se mi zdi odmik od Kosovela predvsem odmik od njegovih interpretacij. Morda pa je Kosovel ponovno aktualen in se prav zaradi problemov, ki nam jih odpira, oddaljujemo od njega. V njegovih pesmih in v njegovem času lahko razbiramo izbire, ki so bile pozneje usodne za slovenski narod in ki še danes določajo naše življenje!

Kosovelova RAZPPOST MED NIČEM IN SMISLOM

Prof. dr. Marija Pirjevec

profesorica književnosti na Visoki šoli modernih jezikov Univerze v Trstu,
34114 Trst, Via d'Alviano 15/1

Pesnik Srečko Kosovel je pustil v svojem delu močan in oseben odtis velikega zgodovinskega in duhovnega dogajanja v evropskem svetu, seveda dogajanja skozi posebnost svoje usode. Tako lahko današnji bralec skozi njegovo pesniško delo prebere duhovno pa tudi psihološko in politično zgodovino velikega dela Evrope po prvi svetovni vojni. Pa ne samo to, prebere lahko zgodovino duhovnega in fizičnega preživetja, lahko bi rekli notranjega obvladovanja strahotne destrukcije modernega sveta in modernega subjekta. Saj gre za avtorja, ki si je sodobni evropski inferno upal odpreti v vsej širini in ga tako ali drugače tudi sam izkusil, posebno še kot pripadnik malega, nesvobodnega in skrajno ogroženega naroda. Hkrati pa je prav v tem skrajnem položaju znal vzdržati in vztrajati s posebnim smislom za človekovo svobodo, pa tudi s smislom za vrednost poezije sredi do kraja dehumaniziranega sveta.

Poezija Srečka Kosovela je kljub kratkosti časa, v katerem je nastala - pesnik je umrl v triindvajsetem letu starosti - duhovno in slogovno nadvse razgibana, heterogena in kompleksna. Skoraj težko je verjeti, da je tenkočutno impresionistično liriko in divje eksplozivne ekspresionistične krike ali drastično izzivalne, na paradoksu zgrajene konstrukcije napisal eden in isti avtor. Res je, da so filozofski in politični pretresi dehumaniziranega časa prisilili tega etično občutljivega in zgodaj dozorelega pesnika, da se je distanciral od svoje "baržunaste" lirike, kakor jo je on sam imenoval, in z vso notranjo odgovornostjo prisluhnil evropskim moralnim in idejnim impulzom kot tudi socialnim konfliktom, ki so razgibavali prvi dve desetletji našega stoletja. Že v zgodnji liriki s kraško tematiko je počlovečeni Kras postal simbol njegove osebne tesnobe in smrtnih slutenj. V ta prostor je projiciral osebno bivanjsko, kasneje pa tudi narodno stisko svoje ožje, od matične domovine odtrgane Primorske, ki jo je kot del tuje

države zašla, pod vplivom militantnega fašizma, v vse hujšo izobčenost in položaj brezizhodnosti.

Morda ni odveč, če na tem mestu navedemo besede italijanskega pisatelja in literarnega kritika Claudia Magrisa, ki je v knjigi *Trieste, un'identità di frontiera* poudaril, "da dosežeta v Kosovelovi liriki določeni pejsaž in bivanjska usoda - Kras in slovenska izvrženost - univerzalno razsežnost, saj postaneta simbol splošnega stanja in določenega trenutka evropske civilizacije".

Nacionalna travma, ki jo je doživel kot otrok, še prej pa izkušnje prve svetovne vojne - fronta je tekla nedaleč od njegovega doma v Tomaju - in povojni kaos, vse to je Kosovela trgalo od vizije v sebi urejenega, harmoničnega bivanja in mu vsiljevalo podobo o stvarnosti, ki je bila moralno načeta, ne več obvladljiva in znotraj katere so se pod sunki modernega barbarstva sesuli vsi vrednostni sistemi včerajšnjega sveta. Pesnik je začutil, da "v praznoti divja strašni Nesmisel", da "je svet zdrknil iz tečajev" in da je konec že tu (*Opolnoči, Iz tečajev, Proti človeku*) in spričo tega se mu je zazdel umetnostni esteticizem nekaj tujega (*Mojd pesem*).

Ta svetovno brezupni položaj človeka dvajsetega stoletja je svoj vrh dosegel v apokaliptični pesnitvi *Tragedija na oceanu*, v kateri je ocean mogočna metafora absurda in nič. To mu je uspelo z nenavadno preroškovitostjo in jasnovidnostjo vnaprej uzreti muke in krče, ki so pretresali naše stoletje - od koncentracijskih taborišč do Hirošime. Zavest etične krivde in propada je

Kosovelu inspirirala knjiga Oswalda Spenglerja *Untergang des Abendlandes*. Vendar ne gre prezreti, da je Spenglerjevo destruktivno občutje le del Kosovelovega dinamičnega in dihotomičnega razmerja do sveta. Tako se v njem skriva temeljna stiska umetnika dvajsetega stoletja, razpetega med nesmiselom in neutrudnim iskanjem smisla, ki se mu odkrije zdaj v revoluciji, zdaj v dimenziji Boga pa tudi docela osamljenega vztrajanja. Werflov voluntaristični "Mensch wir sind!" odmeva tudi v Kosovelovi klasično ubrani pesmi *Revolucija: "Mi smo tu!"* Revolucije pa ne sprejme naivno, saj se ob vsej veri v dan, ki "se rdeči na Vzhodu" (*Oda na bodočnost*), jasno zaveda njene tragičnosti, njene krvi. Natančno tudi čuti, da njena resnica ni nič dokončnega in se kaj kmalu lahko izteče v novo diktaturo.

Kosovelova strastna vera v novi svet, ki bo zrastel na prevratu, je nekatere kritike usmerila v zoženo razlago njegove poezije, v kateri so odkrivali predvsem marksistično usmerjenega pesnika in misleca. Temu enosmernemu gledanju tehtno ugovarja Alojz Rebula, po katerem je v slovenskem pesniku dovolj snovi, na podlagi katere ga lahko proglasimo zdaj za marksista, zdaj za kristjana. Zato ni napak reči, da sta si vera v revolucijo in v Boga v njem pravzaprav vzporedni in da se podobno kot pri ruskem simbolistu Aleksandru Bloku na svojski način dopolnjujeta. Seveda je njegovo razmerje do Boga, podobno kot razmerje do revolucije, fleksibilno, protislovno, obdano z dvomom in daleč od dogmatike (*Odprto*).

Čez meje ekspresionizma in na skrajni rob modernizma sežejo Kosovelovi Integrali - besedila, ki predstavljajo poezijo v slogu konstruktivizma, ki ga je spoznal po posredovanju drugega avantgardno usmerjenega Tržačana Avgusta Černigoja. Toda te eksperimentalne montažne konstrukcije, ki ukinjajo pesniško besedo in jo nadomeščajo z jezikom tehnike in materije same, uporablja Kosovel za silovit upor zoper scientistično, tehnološko, ekonomsko in politično rebarbarizacijo življenja, zoper moderno "evakuacijo duha".

Evakuacija duha

Duh v prostoru.

Požar neviht razžarja temo.

Duh gori v prostoru.

Magično luč razseva.

Zelena okna razsvetljenega

brzovlaka na viaduktu.

Sam gorim in sebi svetim;

slepi čutijo samo elektriko

moje luči, ne vidijo svita.

A vsi trepečejo kakor jaz,

kakor v smrtnem opoju.

In ne vedó, da je to trepet

kril, ki se hočejo razprostrti,

izžareti kot zlati ogenj v noč.

In preklinjajo policaje sonca,

ki spijo ponoči

kakor malomeščani.

In vsi ljudje spijo ponoči

in ne čutijo magičnih razodetij,

ki sijejo v meni iz mene.

Ljudje so evakuacija duha.

Anomalija psihologije.

Novejša zgodovina odkriva v *Integralih*, ki so izšli šele štiri desetletja po pesnikovi smrti, novo, zanimivo in doslej neznano poglavje evropske pesniške avantgarde.

Na koncu dodajmo, da je poseben privilegij Kosovelove poezije izredna askeza besede njena semantična zgoščenost in hkratna odprtost v vse smeri.

Kosovelovo RAZMERJE DO MODERNE TEHNIKE

Dr. Janez Vrečko

docent na Filozofski fakulteti v Ljubljani,
1000 Ljubljana, Aškerčeva 2
in gostujoči docent na Pedagoški fakulteti v Mariboru

**Na spominskem večeru
v Kosovelovi knjižnici
v Sežani 25. aprila 1996,
posvečenem obletnici smrti
Srečka Kosovela,
je o pesnikovem razmerju
do moderne tehnike
spregovoril dr. Janez Vrečko.**

Kosovelovo razmerje do moderne tehnike je nedvomno zelo občutljivo, zapleteno in doslej malo raziskano področje njegove poezije, čeprav za razumevanje vsega tistega, kar se je s Kosovelom dogajalo zadnji dve leti njegovega življenja, izredno bistveno; predvsem zaradi Kosovelovega dvojnega odnosa do vsega, kar prinaša moderna tehnika: razume jo kot odrešujočo moč, ki je sposobna prekiniti z vsem starim, pa tudi kot silo, ki zaslužnjuje in mehanizira človeka in medčloveške odnose.

Kosovel v svojem poetičnem repertoarju zapiše skoraj vse pomembnejše besede iz tedanjega tehničnega arzenala - od avtomobila, brzovlaka, letala, torpeda, motorja itd., nad katerimi je preprosto očaran in prevzet. "Avtomobil je senzacija". (Integrali 136), "Avtomobil 4 km, misli 1 km, stremljenje 100 m". (Int. 184). Kosovelu je jasno, "da je tehnika zanimivejša, politika aktualnejša, ter da zato obe ti stroki privlačujeta nase" bolj kot umetnost. (Zbrano delo Srečka Kosovela, 3. zvezek, stran 111) Šele nastanek in razvoj moderne industrije je zanesel v ljudske množice kali izobrazbe: "stroji so zanesli moderno kulturo celo na deželo, na kmete. Kmet se je moderniziral. Radio, brzovjav, pošta, železnice, parobrodi, časopisi, knjige so pospeševalci razvoja". (ZDSK, 2, 26) In naprej: "Človek sam je začel ustvarjati. A vsa tehnika je le plod razuma; a kdo bi jo

danes tajil? Kdo bi tajil njeno vrednost in pomoč človeštva? Tehnika in priroda, obedve tvorita kontrast. Organična priroda in mehanična tehnika. (ZDSK, 3, 556-557)

Vendar pa smo že omenjali, da pravkar prikazani pozitivni odnos do modernih civilizacijskih pridobitev pri Kosovelu ni bil njegov edini odnos do teh vprašanj. Gre pravzaprav za to, da v svojem odnosu do moderne tehnike in civilizacije pogosto v isti sapi demantira pravkar izrečeno afirmativno misel, kar se nanaša predvsem na modernega stehnziranega in mehaniziranega človeka, ki se je sesul ali se še sesipa pod težo moderne civilizacije. Njegovo temeljno izhodišče pri tem je, da "ljudi se ne da mehanizirati" (Int. 145), "človek ni avtomat" (Int. 145), zato: "Padi, mrtvi človek!... Suženj mehanike". (Int. 294); podobno velja za prirodu in za zveri, za katere prav tako ni dresure. (Int. 145) Če je bil prej zanj avtomobil senzacija, postane zdaj naprava, ki "škropi blato". (Int. 199) "Avto nima svobodne volje". (ZDSK, 3, 677), "V mehaniki ni kulture". (Int. 145) "Vlak je počasen kakor črni polž. /Misel je kakor blisk". (Int. 138) itd. Podobno je tudi s Kosovelovim odnosom do mestne civi-

lizacije, do njenih številnih slepil, ki pritiskajo na človeka in vodijo Zahod v neizbežen propad.

Se pravi, da je bil Kosovel daleč od slepega futurističnega oboževanja kinetične lepote vele mestnih predmetov; nasprotno, do vsega tega je imel distanco, ki se v končni posledici kaže kot moralna obsodba (vele) mestnega zabavišnega, cirkusantskega, verižniškega, prešuštniškega in taylorjanskega ambienta, kot korenit upor slepi tehnizaciji in opozorilo pred njenimi nevarnostmi. "Stoletje se mehanizira", (Int. 277) opozarja Kosovel. Zelo jasno je vse to videti v Kosovelovem znamenitem manifestu *Mehanikom* (glej ZDSK, 3, 113). Kralj domneva, da gre za "Kosovelovo kvalificirano in informirano polemiko, ki jo navdihujejo ekspresionistična ideološka stališča, z Marinettijevom kategorijo -l'uomo meccanico dalle parte cambiabili-. (Kralj, 3) (mehanični človek z zamenljivimi deli - op. J. Vrečko) Marinettijeva teza je bila, da bo preživel le kdor se bo pustil mehanizirati.

Kakor je lepo videti iz podnaslova, je Kosovelov manifest *Mehanikom* namenjen tandemu: mehanikom in šofer-

jem, torej oskrbnikom in upravljalcem strojev in moderne tehnike. Ves njegov prvi del, od rimske številke I do vključno številke III, je naperjen proti brezdušni mehanizaciji kot nasprotju organskega življenja, proti brezdušnemu mehničnemu človeku, ki ni sposoben razumeti paradoksa; paradoksa, ki je "skok iz mehanike v življenje". Paradoksalno je že to, da preskok električne iskre pomeni svetlobo, pomeni električni plamen kot nekaj izjemno pozitivnega pri združevanju novih in mladih življenjskih sil, medtem ko v mehničnem svetu, v svetu mehanikov taisti stik električnih žic "požge mehanizme". (ZDSK, 3, 113) Zato je naloga mladih, ki so združeni v "električnem stiku", da požgo mehanizme in uničijo človeka - stroj.

Kot beremo v manifestu, gre za prvo vojno napoved v državi SHS, ki se je po Kosovelovem mnenju zgodila v Sloveniji (čeprav je ta stavek v rokopisu prečrtan). Zato je treba plakirati: "človek

stroj bo uničen... Vojno smo napovedali vsem mehanizmom!... Boj vsem mehanikom!" (isto).

Iz tega dela minifesta zelo razločno veje nasprotje med življenjem, ki je živo, iskrivo, paradoksalno, električno - in mehaniko in mehničnim, ki je brezdušno, ne razume paradoksa in ni sposobna preživeti v svetlobi "električnega plamena", ne da bi doživela kratek stik in s tem poraz.

Podobne misli srečamo tudi drugje v Kosovelovem delu. "Suženj mehanike. Transmisije". "Uničite taylorjanske tvornice". "Smrt tehnično mehničnim problemom". "Tehnika in priroda, obedve tvorita kontrast. Organična priroda in mehanična tehnika". (ZDSK, 3, 556).

Prav ta zadnja Kosovelova misel iz pisma Samsovi odlično pojasnjuje in hkrati povzema osrednji problem iz minifesta *Mehanikom*. Čeprav je manifest napisan kot živi apel mehanikom in šoferjem, je njegova vsebina vendarle namenje-

na drugim; tistim, ki so sposobni skočiti iz mehanike - za uničenje človeka stroja. Svet tehnike je namreč svet, kjer človek izgublja svojo prvobitnost, organskost, sposobnost paradoksalnega mišljenja, to je svet "trudnega evropskega človeka", ki je v "ekstazi smrti".

Zato se je treba ozreti po novem človeku, in to je lahko le človek z Vzhoda, iz krajev, kjer "svita se; ali čutite to svetlikanje?" "En človek stoji sredi sveta, en sam človek... Novo človeštvo vstaja... Odprite okna, odprite duri: nov človek prihaja". Temu sledi prečrtan stavek: "Vsi mehanizmi morajo umreti!" ki ga na koncu minifesta še enkrat ponovi, le da ga tokrat ne prečrta več.

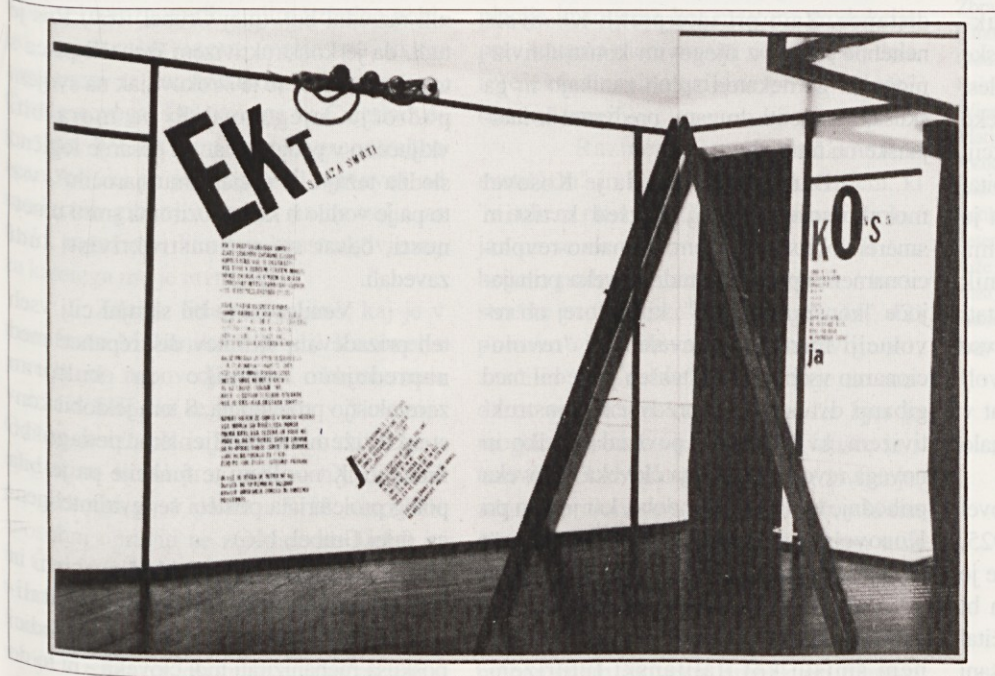
Manifest je datiran z julijem 1925, se pravi, da seže v čas, ko se je v Kosovelu godil znameniti prestop "na levo", kot ga je sam poimenoval, in ki je najtesneje povezan prav z vstajanjem novega človeka kot antipodom mehničnega človeka. In temu je posvečen drugi del minifesta *Mehanikom* (rimska IV, V) (glej ZDSK, 3, 114).

Zato nedvomno drži, da se je Kosovel v tem svojem minifestu spopadel s temeljnimi Marinettijevimi stališči, ki so zlorabljala tehniko in jim je bil stroj kot estetski objekt le predmet užitka, brez kakršnih koli negativnih lastnosti, ki bi lahko ogrozile naravo in človeka. Od tod Kosovelova odklonilna stališča do moderne tehnike in človeka-stroja, s tem pa tudi do italijanskega futurizma, ki je "ponižal človeka v brezdušni aparat". (Ocvirk, 1,

Na spominskem večeru je o Kosovelovem razmerju do tehnike spregovoril dr. Janez Vrečko. Gledališka igralca iz Trsta Aleš Kolar in Vojko Belšak sta prebrala nekaj Kosovelovih del, Dina Slama, Irena Pahor in Miloš Pahor iz tržaške skupine Gallus consort pa so predstavili več skladb s Kosovelovo poezijo.

Spominska soba Srečka Kosovela v Sežani

revolucije, ki je zanj pojem vsebinske in ne formalne narave, zahteva resnosti, ne pa igranja, kakor so to počeli "gospodje zenitisti". (glej ZDSK, 3, 658)

Drug pomemben element, ki je Kosovela odvrnil od Černigoja, je bil Černigojev pretirani mašinizem, njegova slepa glorifikacija tehnike, brez vsakršne

Vendar je to prehitra ocena. Res je, da je RAPP (Ruska zveza proletarskih pisateljev) nastopila proti LEF (Leva fronta) in LCK (Literarni center konstruktivistov) in je posebej zadnjemu zameril njegovo preveliko navdušenje za Zahod, predvsem pa zahodno tehnologijo. Res je, da so literarni konstruktivisti precenili tehniko in podce-

26). Podobno ugotavlja tudi Zdravec: "Kosovel ni prezrl, da je futurizem poskušal duševnost pregnati iz umetnosti in ji kot glavno nalogo predpisati - gole mehanizme" (Zdravec, 1986, 160)

Zato v manifestu Mehanikom nikakor ne gre prezreti, da je sestavljen iz dveh delov: iz najostreje polemike z mehaničnim človekom in njegovo odločno zavrnitvijo - in iz hvalnice Novemu človeku, ki ga Kosovel imenuje tudi konstruktivni človek, dobo, ki ji bo pripadal, pa dobo konstruktivnosti. (Glej ZDSK, 3, 591-783)

S tega stališča je šele razumljiv razdor med Černigojem in Kosovelom, ki ga doslej nikakor ni bilo mogoče pojasniti: razen z družinskimi razlogi.

Černigojeva prva konstruktivistična razstava v telovadnici ljubljanske tehniške šole, ki je sestavljena iz koles, starega motocikla, pisalnega stroja, obleke ameriškega delavca in številnih konstrukcij, vse to pa so spremljali napisi, kot: "Kapital je tatvina. Izobrazba delavca in kmeta je nujno potrebna. Napredek mehanizma pomenja razdelitev lastnine... Umetnik mora postati inženir, inženir mora postati umetnik!" (Krečič, 1990, 35) in drugo, vse to na Kosovela ni moglo napraviti dovolj resnega vtisa, saj si je ni prišel ogledat v Ljubljano predvsem zaradi njenega premalo revolucionarnega značaja in parolarstva.

Vse tisto namreč, kar je Kosovel dobrega pol leta kasneje, spomladi 1925, zapisal ob nastopu Zenita v Ljubljani, se je spočelo že ob sporu s Černigojem in bi lahko veljalo tudi zanj. Zenitistom je očital zgolj formalen odnos do bistvenih vprašanj

distance. Zato pri interpretih Kosovela nenehne težave z njegovim konstruktivizmom, ki ga nekateri sploh zanikajo in ga skušajo usmetiti drugam, predvsem k italijanskemu futurizmu.

Danes je očitno, da je Kosovel moral usmeriti svoj pogled k tistim smerem, ki so ob vsem formalno-revolucionarnem upoštevanju tudi človeka prihajajoče "konstruktivnosti", ki so torej ob revoluciji forme upoštevale tudi "revolucionarno vsebinskost"; takšen pa je bil med gibanji dvajsetih let predvsem konstruktivizem, ki je idealno povezal tehniko in novega revolucionarnega človeka - človeka prihodnje konstruktivne dobe, kar je bilo pri Kosovelovem obratu "na levo" nadvse odločilno.

Doslej smo bili preveč vajeni razumeti ruski konstruktivizem v podobnem smislu kot italijanski futurizem.

nili razredni boj. (glej Grübel, 169) Res je tudi, da je konstruktivizem izenačil pisca s tehnikom; pisec je le strokovnjak na svojem področju, njegovo delo pa mora biti vključeno v petletni plan, iz česar je logično sledila težnja k "socialnemu naročilu", vse to pa je vodilo h koncu oziroma smrti umetnosti, česar so se konstruktivisti tudi zavedali.

Vendar pa je bil skrajni cilj vseh teh prizadevanj ukinitve diskrepance med napredujočo tehniko in kulturno zaostalostjo proletariata. S tem je dobil konstruktivizem razsvetljensko, pedagoško funkcijo. K nosilcem te funkcije pa je bila poleg proletariata prišteta še leva inteligenca. (glej Grübel, 146)

Primerjava med idealiziranjem in fetišiziranjem stroja in tehnike v italijanskem futurizmu, ki v skrajni posledici poskuša mehanizirati tudi človeka - in to do

Oblikovanje: Novi Kolektivizem, fotografija: Jani Šporčič

te mere, da ga bo mogoče kadarkoli nadomestiti ali zamenjati z drugim mehaničnim človekom ali njegovim mehaničnim delom - in simbolom ruskega konstruktivizma: Tatlinovim spomenikom "III. internacionali", pove dovolj: ta mehanični stolp je po svojem bistvu ves namenjen človeku, saj mu meri ure, dneve in leta, s svojo "informacijsko gostoto" skrbi za njegovo kar največjo obveščenost - skratka, tu je le in samo zaradi človeka, ki bo temelj novega družbenega reda.

Tako pa je videl konstruktivizem tudi Ocvirk: kot "socialno-revolucionarno smer" (Int. 91); in podobno je s sovjetskim konstruktivizmom povezoval Kosovelove konse tudi Kmecl, posebej tiste, ki so predvsem konstrukcija hkratnega besednega in likovnega izraza in hkrati izrazito levo socialno angažirani, torej Kosovelov konstruktivizem kot pojem tesne povezanosti leve ideologije in oblikovnega (likovnega) eksperimenta v tekstu. (Kmecl, 1974, 127)

Tudi Kosovelu potemtakem po preobratu v konstruktivizem ne gre le za spremembo literature, ampak življenja v celoti. Tudi Kosovel "išče svojo praktično uresničitev v spremembi zatečenega zgodovinskega sveta." (Pogačnik, 1983) Gre mu za novo kulturo, novo politiko in za novo umetnost (glej Int. 150), vendar v povsem drugačem smislu kot Marinettiju, čigar ideologijo je Kosovel nedvomno poznal, ne pa tudi sprejel.

Černigojeva misel, na katero se nekateri pogosto sklicujejo, češ da je Kosovel v razgovorih z njim vztrajno pobiljal konstruktivizem, velja po vsem zapisanem za konstruktivizem Micičevega, Černigojevega, Delakovega in Čičerinovega tipa, ker za njim ni bilo prepotrebne resnobe, ki jo je Kosovel zahteval od modernih gibanj, nikakor pa ne velja za ruski angažirani literarni konstruktivizem, za katerega mu je ravno šlo.

Zdaj je šele razumljivo, kaj je v manifestu Mehanikom mislil Kosovel s prvo bojno napovedjo vsem mehanizmom v državi SHS, ki se je izvršila v Sloveniji. Očitno je izhajal iz spoznanja, da bi se z njegovimi konse prav v Sloveniji dogodil premik, ki ga v okviru SHS niso bili sposobni opraviti ne zenitisti, ne Delak in ne Černigoj. Izvršena bojna napoved mehanizma v Sloveniji je s Kosovelovimi konse in s pripravami konstruktivistične revije z istim naslovom še en močan argu-

ment, kako zelo se je Kosovel zavedal razlike med seboj in Micičem, pa tudi, kako je razumel nujnost pri svojem prehodu od konstruktivizma h konstruktivnosti, ko je počasi uvideval, da je načrt za revijo KONS propadel. Misel o bojni napovedi v Sloveniji je v manifestu Mehanikom še prečrtana, ker je najbrž računal na njegovo objavo, jeseni 1925 pa bo ob "okupaciji" lista Mladine prišel z njo na dan, saj bo Černigoju in Delaku "zabranjeno" kakršnokoli sodelovanje.

Zato Kosovelove zavrnitve mehaničnega človeka in njegovega zanikanja moderne tehnologije ne gre razlagati iz Kosovelovih domnevnih ekspresionističnih stališč, saj je znano, da je Kosovel z nemškim ekspresionizmom in z njegovimi slovenskimi "kračicami" (ZDSK, 3, 523) opravil že ob prvih srečanjih s konstruktivistično ideologijo pomladi 1924.

Poudarili smo že, da pri Kosovelu nikjer ne naletimo na golo idolatrijo strojne tehnike in modernih civilizacijskih pridobitev, njegovo pozitivno sklicevanje na tehniko je vseskozi v okvirih razmer, kjer še vedno prevladujejo "slamnate strehe" (glej Int. 127), torej s stališča industrijsko popolnoma nerazvite dežele, kjer most prek reke (glej ZDSK, 3, 556) pomeni pozitivno pridobitev za človeka, kjer je (naj bi bila) "Delavnica - Svetišče". (ZDSK, 2, 160) S to zvezo Kosovel tesno navezuje na ideje ruskega literarnega konstruktivizma, za katerega je znano, da je "zavračal dvojnost med umetnostjo kot templjem kontemplacije in tovarne kot mestom produkcije: prav tovarna mora postati nov tempelj dela, intelektualno-materialne proizvodnje". (Brazzaduro, 5).

Razmerje med "delavnico-svetiščem" in Podbevškovim klavirjem, ki "v suhem ritmu igra / kakor motorno kolo / jaz pa se ne vozim rad z avtomobili / in hočem podreti to stavbo, vse stav / be te strašne in frizerske civilizacije" (Int. 42) ponovno razodeva bistveno dvojnost, značilno za Kosovelovo razmerje do moderne tehnike in civilizacije. Le kjer je mogoče delavnico pretvoriti v svetišče in s tem doseči zblizanje tehnike in življenja, združiti pridobitve sodobnega sveta v korist človeka in človeštva, tam je možen tudi pozitiven odnos do teh vprašanj - to pa je možno samo v primeru, če ves proces začnemo pri človeku, vendar ne pri mehaničnem človeku, ampak pri njegovi

duhovno-revolucionarni preobrazbi, na "belih barikadah" (Int. 258), s "človekom brez cilja" (Int. 258), torej z optimalno-projektivnim nabojem, povezanim s človekovo duhovno preobrazbo. V vseh ostalih primerih gre za "frizersko civilizacijo" in njene mehanične pridobitve.

Na svoj spis, ki je ohranjen v rokopisih pod naslovom Propad sodobne družbe in umetnosti (ZDSK, 3/1, 807), je Kosovel pod naslovom pristavil v oklepaju in s svinčnikom: "Bela nova družba bodočnosti", do katere bo mogoče priti samo prek "belih barikad" in bele revolucije. Kosovel je tu na sledi kar se da dosledno izpeljanih misli, ki prevladujejo v večjem delu tedanjega avantgardističnega gibanja, ki mu je Kosovel, po vsem napisanem, najbolj bistveno pripadal.

Odlomek je del obsežne razprave, ki je objavljena v Ljubljani pod naslovom Konstruktivizem, futurizem in branje Kosovelovih konsov, Delo - Književni listi, Ljubljana, 1988, XXX, 121, 4-5 in na Dunaju pod naslovom Die Kons - Gedichte von Srečko Kosovel, Sprachkunst, Wien, 1989, XX, 1, Halbband 101-117.

VIRI

- Zbrano delo Srečka Kosovela
- Gino Brazzaduro: Kosovel, naš sodobnik (konstruktivistično branje Integralov), tipkopis Rainer Gröbel: Russischer Konstruktivismus, Wiesbaden, 1981
- Matjaž Kmecl: Torej še enkrat o Srečku Kosovelu, Jezik in slovstvo, 1971, št. 4
- Lado Kralj: Kosovelov konstruktivizem - kritika pojma, Primerjalna književnost, 1986, št. 2
- Peter Krečič: Avgust Černigoj, Trst, 1980
- Jože Pogačnik: Slovenski konstruktivizem, Naši razgledi, 1983, št. 23
- Franc Zadravec: Srečko Kosovel 1904-1926, Koper-Trst, 1986

Kosovel ODKRIVA TUDI NAVADNO LEPOTO KRAŠKE KRAJINE

Sergio Pipan
Trst

Vojaška zasedba Primorske, ki jo je Italija izvedla po "veliki vojni", je sledila spopadu velikih imperialistov: Italija je vstopila v to vojno z osvajalnimi nameni, in sicer ne le s starimi zahtevami po Tridentu in Trstu, temveč tudi po širšem ozemlju z neitalijanskim prebivalstvom, kot je bilo nemško na Južnem Tirolskem ter slovensko in hrvaško na Primorskem in v Istri.

Za vse to prebivalstvo se z italijansko zasedbo začelja obdobje, ki ga označuje zatiranje, še posebej za okrog 350.000 Slovencev (četrtina vsega naroda) in 200.000 Hrvatov, ki so prišli v okvir italijanskega kraljestva.

Trinajstega julija 1920 so fašisti v Trstu zažgali Narodni dom, v katerem so imeli svoje sedeže osrednja slovenska društva, gledališče, hranilnica in hotel Balkan. V naslednjih dneh so se fašistične bande spravile nad slovenska društva po vaseh na Krasu in nad hrvaška društva po Istri. Italijanski režim je začel z nasilnim potujčevanjem Slovencev in Hrvatov, s prepovedjo njihovega jezika v javnosti in njih kulturnega dela. Slovenska narodnost naj bi bila izbrisana.

Kosovel je bil, četudi je bil še zelo mlad, pogumen nasprotnik zatiralskega nacionalizma...

Izvirnost in presenetljiva aktualnost Kosovela - še sedemdeset let po njegovi smrti - sta jasno prepoznavni v kulturnem in moralnem vzdušju današnjega časa, ko so tradicionalne ideološke strukture nezmožne oblikovati nov sistem družbenih in etičnih vrednot in ko se tudi na obzorju ne vidi ničesar enako trdnega in pomirjevalnega.

Na zapuščeni, na nikogaršnji zemlji, med preteklostjo, ki ne velja več, in bodočnostjo, ki je še ni - v tistih časih, kot tudi danes - se je končala poetična in tragična pustolovščina eksistencializma v življenju Srečka Kosovela.

V svojih stihih nam odkriva nenavadno lepoto in čar kraške krajine. Njegova izredna občutljivost ga spodbuja k

temu, da se poistoveti s pred njim mrtvo kraško planjavo, ki jo potem poživlja s pesniško govorico, opevajoč samoto, sivo, trpljenje, pokoj, mrak, slutivši smrt. Toda iskanje estetske izvirnosti olajša tragičnost same vsebine, kot je razvidno še zlasti iz pesmi *Slutnja*:

Polja.
Podrtija ob cesti.
Tema.
Tišina bolezni.

V dalji
okno svetlo.
Kdo?
Senca na njem.

Nekdo gleda
za menoj,
z menoj
nepokoj
in slutnja
smrti.

Slutnja bolezni, ki napoveduje njegovo smrt, ga vklepa brez rešitve:

Vsi bodo dosegli svoj cilj,
le jaz ga ne bom dosegel...
Ognja prepoln, poln sil,
neizrabljen k pokoju bom legel.

Ogenj me v prsih bo žgal
in me ne bo mogel izžgati,
neutrujen jaz bi rad spal
takrat in ne bom mogel spati.

Kosovel iskreno razkriva svoj boječ, vendar uporen in ponosen značaj, povsem v skladu z njegovo rodno zemljo. Brez kakršnega koli pretvarjanja se nam razkrije v pesmi *Spomnim se*:

Tam pod tistim temnim zidom
sem poslavljaj se od tebe
in sem te težko poljubljal
na oči otožnovdane
in na tvoje temne lase
in tajil besede rahle,
da bi Krasu bil podoben.

Prvo obdobje kosovelovske lirike je čustveno, impresionistično. V njej se pojavljajo jesenske barve, bori, kraška vas, samotna brinjevka in privid njegove bojazni pred bivanjem v tej pokrajini.

Vse to lahko zaznamo v pesmi

Balada:

V jesenski tihi čas
prileti brinjevka
na Kras.

Na polju
že nikogar več ni
le ona
preko gmajne
leti.
In samo lovec
ji sledi...

Strel v tišino;
droben curek krvi;
brinjevka
obleži, obleži.

Četudi je sreča nedosegljiva, jo vendarle išče prav v tem neponovljivem mikrokozmosu. Pesnika muči po njem neizrekljivo domotožje, kot nam odkriva motiv v *Pesmi s Krasa*:

Zakaj v tej pokrajini kamniti
je vse lepo in prav,
biti, živeti, boriti se
in biti mlad in zdrav.

Kosovelova poezija je pozneje dobila močan ekspresionističen poudarek, prikazuje tragedijo, ne samo osebno, temveč vsega človeštva: usodo osamljenega pesnika, ki izgoreva v nepotešenem iskanju; odločno odklanjanje družbenih krivic, ki so jim izpostavljene množice brezpravnih; obup nad breznom, v katerega se pogreza Evropa. Nasproti temu pa zavest, da prav pesniki s svojo ustvarjalnostjo lahko odločilno prispevajo k rojstvu novega sveta, v katerem si bodo ljudje bratje.

Leta 1925 je Kosovel sklenil, da konča z dotedanjim pesništvo, z *žametno poezijo*, kot jo je imenoval. V nekaj mesecih življenja, ki so mu še ostali, je presegel tudi najbolj zrelo ekspresionistično raven in se podal na svojo zadnjo pot: v avatgardo konstruktivizma, da bi predstavljal čas, v katerem je nek svet šel v propad...

Želja po oblikovanju nove govorice, ki bo ustrezala revolucionarni vsebini, ki zanika meščansko etiko, je skupna tako glasbeni kot likovni avantgardi. Vodilna slovenska predstavnika na tem področju sta bila Marij Kogoj in Avgust Černigoj. Slednji, kot osamljen spodbujevalec konstruktivizma v Trstu, po izkušnjah z *Bauhausom* v Weimaru.

Kosovel je svoje raznolike konstruktivistične pesmi naslovil s preprosto oznako *Kons* (kratico za *konstrukcija*). Šlo je za izbiro, ki je posledica nove politične in družbene, z nekaterih vidikov tudi apokaliptične vizije. Pred popolnim polomom ni bilo druge pomoči za kaos, ki je

pretresal Evropo. Stih, skovani na ubranost in popolnost besede, niso imeli nikakega smisla več. Lepe besede niso bile primerne za prikaz katastrofe, ki je bila nad vsemi in nad vsem.

V tem pogledu je pomenljiva njegova lirika *Rime*:

Rime so izgubile svojo vrednost.
Rime ne prepričujejo.
Ali si čul trenje koles?
Pesem bodi trenje boleti.

Kam bi s frazami, dragi govornik!
Spravite fraze v muzeje.
Vaše besede morajo imeti trenje,
da zgrabijo srca človeška.

Vse je izgubilo svojo vrednost.
Belo morje pomladne noči
se razliva po poljih, vrtovih.
Slutnja bodočnosti gre mimo nas.

Zatem nam Kosovel čedalje bolj jasno prikaže značilnost novega izraznega sredstva, ki ga ustvarja:

Moja pesem je eksplozija,
divja raztrganost, Disharmonij.

Srečko Kosovel

Nedoumljiva usoda ga je ugrabila po kratki bolezni 27. velikega travna 1926. Umrl je mnogo prezgodaj, ko je imel komaj dvaindvajset let. Največji slovenski poet 20. stoletja je bil rojen 18. sušca 1904 v Sežani.

V Tomaju, v hiši Kosovelovih, se končuje njegova življenjska pot:

Pred polnočjo
zazvoni rdeči zvon
in jaz umiram

Zvečer, proti deveti, odmanjka:

Ves svet pred mano je zaprt
zdaj bi šel s tabo, tiha Smrt

Pesnikov poslednji dom, kot ga prikazujejo streznjeni stih njegove *Pesmi*, mu je ljubljena kraška planjava:

Slavček med trnjem
se je zganil
in zapel;
bel cvet divje rože
je zakrvavel...

Trnje zori
sredi belih puščaj,
kot kaplje krvi
dozoreva mu plod,
na belih grobljah
kraških planjav. Tam bo moj kot...

Razmišljanje o Kosovelu

UMETNIŠKE UPODOBITV

Pavel Skrinjar

v.d. direktorja Ljudske univerze Sežana,
6210 Sežana, Bazoviška 9

Na svečnico je bilo, ko sem bil povabljen na praznovanje rojstnega dne prijateljice v znani kraški gostilni. Že pri vходу nas je pozdravila tudi njena prijateljica in gostja Jerca Mrzel, ki je tu in tam med prijaznim klepetom zapela kako pesem in šansono pospremila s kitaro. "Ker smo na Krasu", je dejala med svojim nastopom, "je prav, da vam predstavim tudi nekaj pesmi Srečka Kosovela!" In je recitirala...

Med vsemi se mi je najbolj vtisnila v spomin pesem Kons 5, ki sem jo bil slišal že iz mnogih ust. Recitirali in brali so jo bili mnogi gledališki umetniki, profesorji in tudi dijaki, ki so obiskali Kosovelovo spominsko sobo v Sežani, in jo, nekateri, tudi razčlenjevali. To, kar sem slišal iz ust Jerce Mrzel, pa je bilo nekaj povsem drugega. Presenetila me je s svojo interpretacijo, ki je bila tako samosvoja, tako drugačna od vseh tistih, ki sem jih bil kdaj prej slišal, da sem obstal in ostal brez besed. Menda ji še zaploskal nisem.

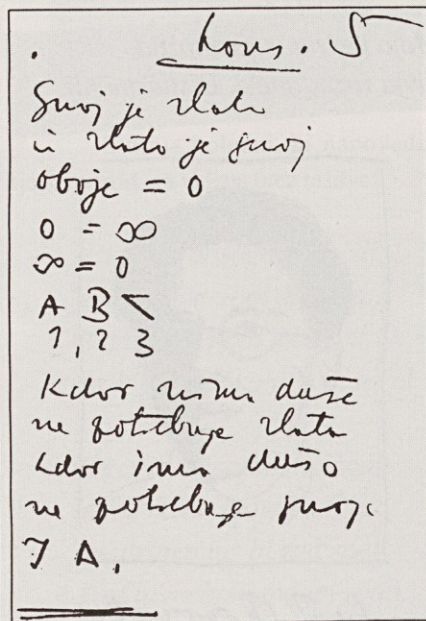
Poslušal sem nekaj novega. "Nič" je bilo "ničesar", "ničesar" "nič" in sploh je bila celotna konstrukcija tisto, kar je nekoč Avgust Černigoj, umetniški sopotnik Srečka Kosovela, dejal, "kar mora človek v sebi doživeti. Šele tedaj lahko privre na dan kot poustvarjanje nečesa velikega in vseobsežnega..." Približno tako je rekel in še objavil, da bo na steno Kosovelove spominske sobe, prav nad mestom, kjer je nekoč stala postelja, na kateri so se rodili vsi Kosovelovi otroci, narisal portret Srečka Kosovela, ki da bo nekoliko drugačen, kot je tisti, ki ga poznamo in ki je simbol tudi naši Kosovelovi knjižnici v Sežani... Pa sem vprašal Jerco Mrzel, kako da je izbrala tako interpretacijo. "Tako sem jaz to

Grafika Avgusta Černigoja

občutila!" je bil njen preprost odgovor.

Danes spet gledam in berem Kons 5 in se spominjam interpretacije ter obljube igralk Mrzelove, da jo bomo posneli in tako shranili drugačen pogled in pristop...

Olje Alfonza Graberja

Kakor je pri eni sami pesmi možnih nešteto interpretacij, tako se nam podoba Srečka Kosovela lahko zrcali v številnih upodobitvah umetnikov, ki so ga vsak po svoje videvali in podoživljali.

Černigoj je videl Kosovela tako, kakor nam ga je prikazal v že omenjenem portretu. Žal mu ni uspelo na zid v Kosovelovi spominski sobi narisati njegovega lika v tistem njegovem tedanjem občutenju in "videnju". Prehiteli sta ga namreč bolezen in smrt. Jakčev portret nam kaže spet drugačno Srečkovo podobo; mogoče tako, ki nam je vsem najbolj blizu. Srečkov lik, ki je ohranjen pri Kosovelovih v Tomaju, je v oljni tehniki ovekovečil Alfonz Graber, svak in mož zadnje umrle Srečkove sestre Karnele, pianistke in pesnikove umetniške sopotnice ter sopotnice slikarja Avgusta Černigoja. Spet je Srečko popolnoma drugačen na oljni sliki pokojnega slikarja Janeza Varla, ki jo je naslikal za osnovno šolo v Sežani. Miniatura Rudolfa Skrinjarja, ki je bila izdelana zadnja, pa Srečka kaže kot zelo "mladostnega" in tako "nežnega"... Srečka Kosovela smo pač spoznali vsak po svoje!

Srečka Kosovela

Risba Božidarja Jakca

Miniatura Rudolfa Skrinjarja

*Kdo obupuje?
Kdo vzdihuje,
da ga prekolnem
v srcu tem bolnem?
Kdo?*

Resnično ni prostora za obup; zlasti ne za človeka, ki nenehno vztraja, ki nenehno dela, ki sanja, ki se bori. Borba ne pozna obupa...! Slovenci smo svoj boj zmagovito končali. Tudi s pomočjo svoje kulture...

Srečujemo se s poezijo Srečka Kosovela. Vsebine so tako raznolike, da lahko govorimo o človeku, ki je veliko vedel in vse poskušal zapisati. To je človek stoterih obrazov, a vendar ene same, velike duše, ki zna doumeti slehernega občutje... Je zato čudno, če so našle njegove pesmi pot do naših skladateljev? Nastale so cele simfonije, da o zborovskih pesmih niti ne pišem! Te pesmi še dodatno predstavljajo pesnika in naš Krasa, naš narod svetu. *So grm - ne vprašajte, kje rase. In njegove besede so brinjeva jagoda in so šumenja borovcev in divjanje burje in krik ranjenega srca.*

S Kosovelovimi besedami, s temi mislimi, s to poezijo smo že zdavnaj združeni v Evropi; tvorili smo in tvorimo evropsko kulturo, ki bi bila brez našega deleža v njej zagotovo osiromašena!

polno močjo in si postavil za cilj uničiti in iztrebiti slovenski jezik in Slovence?

Že sama smrt mladega pesnika 27. maja 1926. leta je bila zlasti za Kraševce in Primorce priložnost, da se nekako združimo, da vsemu svetu pokažemo, kako ne mislimo kar tako kloniti pod pritiski italijanskega fašističnega raznarodovanja. Iz "matične" Slovenije so študentje 29. maja 1926, ko je bil Kosovelov pogreb v Tomaju, prinesli slovensko zastavo in jo položili v grob pesniku, ki je takrat predstavljal vso okupirano Primorsko. V vsakem verzu, v vsaki njegovi besedi je bilo čutiti vsaj rešilno bilko, če že ne ladje, ki bi nas rešila in popeljala s temačnega oceana obupa. V skromnih nekaj vrsticah je pesnik izpovedal veliko misel:

*Vsi bodo dosegli svoj cilj,
le jaz ga ne bom dosegel...
Ognja prepoln, poln sil,
neizrabljen k pokoju bom legel.*

Sprašujem se, koliko je to res. Kako so se uresničile besede človeka, ki je bil poln sile, ognja prepoln, legel k pokoju prav v času, ko je na Krasu divjal fašizem s

Kosovel

OBISK v Kosovelovi

Pavel Skrinjar

Poslopje stare osnovne šole v Sežani je polno otroškega prešernega smeha, vriskov in razposajenosti.

Kaj bi tudi ne bilo, saj je to še vedno šola, v kateri domujejo učenci osnovne šole in srednje šole, ki nosita ime po pesniku Srečku Kosovelu!

Kakšna je Kosovelova spominska soba?

V drugem nadstropju te, skoraj stodvajset let stare zgradbe, je že od leta 1976 urejena Kosovelova spominska soba, v katero prihajajo posamezniki in zlasti skupine šolarjev, da bi si jo ogledali. Marsikdo obstane pri vratih, ko se mu, namesto sobe z zibko in drugim pohištvom, pred očmi pokaže skoraj prazna soba, po stenah popisana in poslikana s pesmimi Srečka Kosovela, v kateri temno pobarvane hrastove letvice okvirjajo stene in kjer s stropa visi iz enakih letvic sestavljena kocka, na kateri je pritrjen kos na pol obdelanega kraškega marmorja, značilnega sestavnega dela kraške pokrajine. Trije beli vrtljivi fotelji in pet stolov (edina imitacija stolov, ki so jih imeli tudi Kosovelovi) ter tri blazine, oblečene v belo platno, tvorijo avditorij za publiko. Ob steni še dve vitrini. V eni trije Srečkovi rokopisi in fotokopija listine babice Marije Trebec (Celanove), da se je 18. marca 1904 ob 10. uri rodil takrat štiridesetletni Katarini Kosovel, ženi nadučitelja, peti otrok moškega spola na hišni številki 210 v Sežani (poslopje osnovne šole). V drugi dve zbirki, ki sta Kosovela predstavili svetu: "Zlati čoln" (iz leta 1954, izdana ob petdeseti obletnici pesnikovega rojstva) in "Integrali" (iz leta 1967), ki so Srečkovo poezijo postavili na evropsko raven. Pa še skrinja iz začetka 18. stoletja je tu. V njej so aparature, ki omogočajo predstavitev programa z zvočnim zapisom Kosovelovih pesmi in glasbe. Tega lahko izbiramo. Slišno podobo spremljajo še diaposnetki, ki jih iz

enega ali drugega projektorja projiciramo na belo steno.

Kosovelova spominska soba sestoji iz dveh prostorov. Iz večje sobe, opisane v prejšnjem odstavku, in iz manjše sobe, v kateri so na eni steni obešene predvsem slike Srečka Kosovela, na drugi strani pa police, na katerih so razstavljena ali postavljena knjižna dela. To so različne izdaje Kosovelovih pesmi (na žalost nimamo vseh), kakor tudi njihovi prevodi v tuje jezike, od francoskega in italijanskega do nemškega, pa tudi ameriška izdaja je tu. So še knjige, v katerih različni pisci obravnavajo Kosovela, njegovo delo, njegovo misel in njegova sporočila.

Na policah je tudi nekaj knjig avtorjev, ki so se rodili na območju nekdanje sežanske občine, oziroma so na njem delovali ali še delujejo. Od Mare Husu, Jožeta Pahorja, Branke Jurca in Cirila Zlobca do Jolke Milič in drugih piscev. Edini, ki je ves svoj dosednji opus, od originalov do prevodov, prispeval v Kosovelovo spominsko sobo, je pisatelj, pesnik in bорец proti mafiji Danilo Dolci, po očetu Italijan, po materi Slovenec, rojen v Sežani.

Kosovelovi starši

Predno si obiskovalci ogledajo projekcijo diapozitivov in prisluhnejo programu, jim navadno povemo, da je bila ta soba nekoč stanovanje Kosovelovih.

Nadučitelj Anton Kosovel je kot učitelj seveda stanoval v šoli in poučeval v

Oče Anton Kosovel

času, ko je bila Sežana v svojem drugem razcvetu. Proti koncu 19. stoletja so v Sežani nastajale lepe in pomembne zgradbe in ji dajale videz trga ter celo obcestnega mesteca, saj je skoznjo peljala zelo pomembna pot od Dunaja do Trsta. Tako so ob tej poti rastle gostilne in stanovanjska poslopja, nekoliko bolj oddaljeni pa sta bili zgradbi sodišča in šole.

Družabno in društveno življenje je dosegalo zavidljivo raven. Zgodaj so bili sežanski gostilničarji že naročeni na slovenske časnike. Sežanci so imeli čitalnico in cel kup društev, v katerih so bili člani. Tudi ženska društva so imeli - od Rdečega križa do različnih pevskih, dramskih in kulturnih. V kulturnih društvih so imeli tamburaše, pravi salonski orkester, godbo na pihala. In, seveda, imeli so tudi gasilsko društvo, katerega člani so bili najuglednejši ljudje v Sežani.

Anton Kosovel je bil rojen učitelj. Rodil se je v Črničah leta 1860. Šolo in učence je ljubil. Kot se za pravega učitelja spodobi, je "v eni roki vihtel palico, v drugi

SPOMINSKI SOBI

Srečko Kosovel star tri leta

Matija Katarina Stres, poročena Kosovel

pa ponujal sladkor", največ pa je uporabljal prijazno besedo. In z njo je veliko dosegel. Učenci so ga imeli radi, ljudje pa tudi. Bil je povsod - v cerkvi orglar, vodja cerkvenega pevskega zbora, na proslavah in prireditvah je včasih nastopal v več vlogah hkrati. Igral je več instrumentov in bil vodja orkestra, pa še skladatelj za nameček, tudi tajnik gasilskega društva in menda član prav vseh drugih društev, razen ženskih.

S svojo osebnostjo je Anton Kosovel izstopal, zato ni naključje, da se je njegov pogled ustavil na mladi dami Katarini Stres, ki je tudi izstopala, sicer družabnici in spremljevalki gospe Scaramanga, žene trgovca in barona grškega porekla. Njihova družina si je ob posestvu, na katerem je danes sežanski botanični vrt, postavila razkošno vilo (sedanje poslopje občine Sežana), v kateri je občasno prebivala, saj so gospoda sicer stanovali v Trstu.

Katarina Stres, rojena 1862 v Sužidu pri Kobaridu, ni ostala ravnodušna ob dvorjenju in se je z Antonom

Kosovelom poročila 3. novembra 1894 v Sežani.

Leta 1895 se je zakoncema Kosovel rodil prvi sin - Stano. Po očetu je podedoval ostrino in pronicljivost, mogoče tudi malo trme, ki jo imamo vsi Kraševci nekaj. Le dve leti pozneje se je rodila Tončka, čez dobro leto Karmela in po treh letih Anica. Potem so minila še tri leta, ko se jima je rodil peti in zadnji otrok - Srečko.

Vzponi in padci

To je bila srečna družina. Vendar so v življenju vzponi in tudi padci. Žal se je moral tudi Anton Kosovel soočiti z njimi. Prevelika vnema nadučitelja za vse, kar je bilo slovensko in slovansko, in veliki uspehi, ki jih je pri tem dosegal, so mu v bistvu uničili kariero. Že leta 1906 so Antona premestili v Pliskovico, kjer je poslej poučeval in živel s številno družino. Otroci pa so bili takrat že toliko stari, da so morali obiskovati šolo, kar je Antonu povzročalo dodatne preglavice. No, po dveh letih je našel v Tomaju prostor tudi zase, ko je službeno

mesto v Pliskovici zamenjal z učiteljem Rojcem, in se z družino preselil v tamkajšnjo šolo.

Zaradi narodne zavesti so Italijani Kosovela predčasno upokojili in ga s tem prisilili, da si je moral poiskati najemniško stanovanje. Načrtoval je postavitev lastne hiše, kar mu je uspelo ob pomoči sina Stanota in hčerke Tončke. Za Srečka pa je postal novi dom le poslednja postaja na njegovi poti v neskončnost.

Srečkovi brat in sestre

Sanje staršev, da bi otroci "nekaj" postali, so se uresničile skoraj v celoti. S trdim delom in z velikim odrekanjem so Kosovelovi otroci dosegli vidne uspehe.

Stano je doštudiral. Tudi on je pisal pesmi, vendar se je posvetil publicistiki. Živel je v Ljubljani.

Karmela je postala pianistka. Poučevala je v Ljubljani in v Avstriji, kjer je spoznala slikarja Alfonza Graberja, se z njim poročila in ostala v Avstriji. Tam je umrla kot zadnja izmed Kosovelovih otrok in je edina, ki ni pokopana v Sloveniji.

Anica je postala profesorica slovenskega jezika, ker se je zaradi bolezni morala odpovedati farmaciji. Poučevala je v Ljubljani.

Edino Tončka ni šla študirat, saj je bilo treba skrbeti za brata in sestre, očetova plača pa je bila premajhna. Vendar je tudi ona obiskovala šolo v Mariboru in v Ljubljani dokončala trgovsko šolo. Ostala pa je na domu v Tomaju in poslej je bila tista, ki je vseskozi najbolj živo in srčno predstavljala najmlajšega brata - pesnika.

Srečko se je sicer vpisal na romanistiko, vendar študija ni dokončal. Prehitela ga je smrt. Bil je človek, ki so ga bogovi ljubili, saj so mu dali velik talent in kratko življenje. Umrli je mlad, komaj 22 let star.

Živo se spominjam zobozdravnika in slikarja dr. Hlavatyja z Opčin, ki je v Kosovelovi sobi pripovedoval, da je nekaj časa v Akademskem kolegiju v Ljubljani delil sobo s Srečkom, ki da je cele noči ali vsaj dolgo, dolgo v noč bedel ob svetilki in pisal, pisal. Ker ga je motila luč, se je hudoval nanj in mu rekel nekoč nekako takole: "Nehaj, no! Saj se takole noč za nočjo uničuješ!"

Hlavaty pa ni bil edini, ki ga je Srečkova smrt silno prizadela. Prizadela je tudi slikarja Avgusta Černigoja, s katerim sta prijateljevala in skupaj načrtovala umetniško sodelovanje, v katerega naj bi pritegnila pesnikovo sestro Karmelo. Igrala naj bi klavir na likovnih razstavah Avgusta Černigoja, Srečko pa naj bi recitiral svoje pesmi. Toda Srečkova smrt je dokončno pretrgala in pokopala vse te vezi, ki so se tkale.

Pesnik Kosovel je počasi, korak za korakom prihajal med Slovence

Pesnik Kosovel je počasi, korak za korakom, kakor bi resignirano hodil po kraški gmajni, prihajal med Slovence. V času njegovega življenja so razni časopisi in revije objavili nekaj njegovih pesmi, od otroških in drugih, vendar te v današnjem poznavanju pesnikovega dela ne predstavljajo njegovih najboljših stvaritev. Tu moramo izvzeti Ekstazo smrti, s katero je tako zelo opozoril nase, da so mu prerokovali še lepo prihodnost.

Po njegovi smrti so tisti, ki so spremljali Kosovelovo literarno pot, pač ugotovili, da je umrl poet, ki je veliko obetal, saj niso poznali njegove ogromne, še neobjavljene literarne zapuščine. To so imeli Kosovelovi domači pa tudi prijatelji. Posebno to velja za pisma, iz katerih lahko marsikaj razberemo in izluščimo.

Tončka Kosovel-Ravbar s soprogom Bojanom v Tomaju leta 1979

Slika na levi: Kosovelova družina leta 1903, pred Srečkovim rojstvom. Z leve proti desni: ob mami Katarini hči Karmela, pozneje pianistka, pod njo hči Anica, pozneje profesorica slovenskega jezika, pred mamo sin Stano, pozneje publicist in tudi pesnik, oče Anton ter hči Tončka, po šolanju gospodinja v Kosovelovi domačiji v Tomaju.

Nadučitelj Anton Kosovel je igral bas v Tamburaškem društvu Tomaj leta 1913

Prva pesniška zbirka z naslovom "Pesmi", ki jo je izdal Srečkov prijatelj Alfonz Gspan leta 1907, torej leto po pesnikovi smrti, predstavlja Kosovela kot kraškega poeta. Ob koncu zbirke in na koncu kratke življenjepisne opombe je Gspan zapisal: "S pričujočo zbirko njegova zapuščina ni izčrpana. Usoda ostalega gradiva zavisi od slovenskih kulturnih razmer".

Leta 1931 je izšla zbirka pesmi z naslovom "Izbrane pesmi", ki jih je zbral in uredil Anton Ocvirk. Zanj je napisal tudi obširen uvod. Po tej izdaji pa se je sistematično lotil Kosovelove velike literarne zapuščine in nam jo predstavljal v Zbranih delih slovenskih pesnikov in pisateljev.

Že po izdaji prve pesniške zbirke (1927) in zlasti po izdaji druge (1931) je med Slovenci Kosovel vzbudil veliko zanimanja. Izdaja "Zlatega čolna" leta 1954 je poprejšnjo vrzel zapolnila in nekako uresničila Kosovelovo namero, da bo izdal pesniško zbirko s tem naslovom, v kateri naj bi se poslovil od "baržunaste lirike", in da bi poslej pisal drugače. Tej nameri pa je zelo nasprotoval pesnikov brat Stano. Ni

namreč verjel v umetniško moč Srečkove poezije; še najmanj je verjel v tisto, ki je pretrgala s klasično predstavo o pesniški obliki, in začela nove izrazne poti.

Z izdajo "Integralov" v letu 1967 pa smo vsi, ki smo mislili, da Kosovelove pesmi vsaj približno poznamo, obnemeli in hlastno segli po novi knjigi pesmi. Ponudila nam je veliko več, kot smo lahko slutili!

Srečko Kosovel je pokazal nov svet, poln novih spoznanj in drugačnosti. In ob tem sta se nam porodili dve vprašanji: kako je lahko tako mlad človek toliko ustvaril in zakaj nismo tega izbora del dobili že takrat, ko so bile izdane "Izbrane pesmi" (1931)?

Svetovna vojna, ker bila za mladega Srečka huda preizkušnja; v njegov mladostni nemir in v njegovo prešernost sta se prikladla obup in slutnja smrti.

Sicer vendar in hudomušen mladenič je Kosovel v pesmih postal znanilec smrti. Njegova občutljiva narava se je najbolj ujela v ostro, vendar tako lepo kraško naravo. Besede kraških kmetov so bile zdrave kot brinjeve jagode med bodečimi trni; bori so postali bratje, ki jih je srečeval na poti po gmajni. Čeprav bori

drug za drugim padajo, ostaja na tej gmajni grm - ne vprašajte, kje rase in ostaja skala; prav tista, ki ima svojo povest, povest o življenju, in kaj zato, če je bilo to življenje bridko in samotno.

Velikokrat nas je presenetil in se nam postavil kot trudno zrcalo, da bi videli v njem svoj obraz, obraz Kraševca, obraz Slovenca, zlasti pa obraz Človeka. Kajti vedno stojita Človek in Svet drug proti drugemu. Včasih sta si vsak s svojo samoto grozeča, včasih presenetljivo blizu in dobra si. In vse je Kozmos. In vse je Resnica.

*Ko odpoljubi Smrt nam vso boleost
in v srcu se ustavi čas,
se umaknemo v veliki Prostor.
Svetal postane naš obraz.*

(Sestavek je povzet iz daljšega prispevka z istim nadnaslovom, ki je bil objavljen v 2. številki revije Kras leta 1994!)

Srečko Kosovel

PESMI

Kraška vas

Sam
čez vas.

V temah
tulijo latniki -
burja prepleza
zidovje, v okno
udari: "Kdo?"

Okno razsveti
temò.

In na koncu vasi
bor završi -
vztrepeta,
ko me spozna...

Pesem s Krasa

Bori dehtijo, bori dehtijo,
njih vonj je zdrav in močan,
in kdor se vrne iz njih samote,
ta ni več bolan.

Zakaj v tej pokrajini kamniti
je vse lepo in prav,
biti, živeti, boriti se
in biti mlad in zdrav.

Bori, drugovi, dehteči, močni,
tihi drugovi kraške samote,
bodite pozdravljeni v moji samoti,
polni težke, otožne lepote!

Nokturno

Razbijam svoj beli Kras,
z muko razbijam ga
in mislim na Beethovnov obraz.

Pianist sem z železnimi rokami.
Kras se lomi, zemlja krvavi.,
a dan se ne zdrami.

Pokaj bele ledje iz pristana?
Za žolto jadro je skril svoj obraz
mornar. (Sonce gori.) Kaj sanja?

Razumem. Tiho vstaja prevrat.
S tipalkami žgočimi duše osvaja. -
Si sredi poti? Začni od kraja!
Očisti se v ognju, postani nam brat!

Slavčki

Slavčki pojo
v senci grmovja
sredi doline;
sam grem po polju
ob uri tišine.

V rosi bleste
gora, poljé,
srebrni kristali...
In v moje mirno srce
se mesec zrcali.

Kraška cesta

Topla, tiha in pokojna,
kot z zvezdami posejana,
če so zvezde tople misli,
kadar misli name mati.

Ko se iz tujine vračam
in s stopinjo vsako bliže
sem prethi, sivi hiši,
se mi zdijo ti mejniki
kakor težke, neme misli,
ko sem svojo vas zapuščal.

Naj pozabim te, življenje,
ti opojna, svetla godba,
ki sem ob odprtem oknu
pil te v samotno dušo!

Jaz sem romar - tiha cesta,
moja tiha kraška sestra,
o, kako bi rad govoril
s tabo, da se izpovem ti!

Ali srce mi je bolno,
duša noče govoriti,
da se ne bi v snu zbudila
od bolesti - moja mati.

Večerne misli

Večer me nosi na svojih perotih
po srečnih, a čudnih potih
do nje ... Troje oken strmi v večer:
eno okno je sobice njene odprto,
skozi katero prisanja zefir
in ji sanje nosi;
drugo okno odprto nebo nad njo,
ko sedi v vrtu in govori
(Rad bi bil roža na vrtu
in jo poslušal, ko govori) -
a tretje okno moja duša odprta,
ki zre v večer, nasejan z zvezdami;
mimo nje grem z odprtimi rokami
in jo prosim: Besedo! Besedo!

Svetilka ob cesti

Kaj bi bil človek, če ti je težko
biti človek? Postani obcestna
svetilka, ki tiha razseva
svoj sij na človeka.
Naj bo, kakor je, ker, kakor je,
vedno je on s človeškim obrazom.
Bodi mu dober, temu človeku,
in nepristranski kakor svetilka,
ki tiho obseva pijančev obraz
in vagabundov in študentov
na cesti samotni.

Bodi svetilka, če ni ti
mogoče biti človek;
ker težko je biti človek.
Človek ima samo dve roki,
pomagati pa bi moral tisočerim.
Bodi zato obcestna svetilka,
ki sveti tisoč veselim v obraz,
ki sveti samotnemu, blodečemu.
Bodi svetilka z eno lučjo,
človek v magičnem kvadratu,
z zeleno roko znamenja dajoč.
Bodi svetilka, svetilka,
svetilka.

Predmeti brez duše

Omara z rdečimi šipami.
Dolgčas spi v kotu.
Avtomobil je senzacija.
Kozmični dih: potres.
Na razžarjeni zarji
rdeči ATOM.
Nenapisana moja beseda
odsev
odsev. **ATOM**
Smeh kralja Dade
na lesenem konjičku.
Hi, hi.
Pum.

In če sem samo vetru brat

In če sem samo vetru brat,
kaj zato! In če me nima nikdo rad,
kaj zato! In če sredi mrzle noči
moje malo srce drhti samo,
kaj zato! Saj so mi ceste
sestre najvernejše, ceste,
ki se bele bleščijo
skozi to temno noč;
saj so mi sestre zvezde,
ki bede nad menoj.

In če pomislim,
kako je s teboj, ki tiha
spiš v koči sredi gora,
saj nisem več sam
sredi sveta.

Vse te besede

Vse te besede bi morale biti
dehteče kot borova morja,
jutranje zvezde, ki ugašajo
ob zarji iznad pogorja.

Pa je pólnoč še, pa je pólnoč še
in jih moram prižgati,
da v tej sivi kraški hiši
nam je še ostati.

V temen plašč zavit jih v burjo
govorim, ko se zaganja
v okna; pa se mati vzdrami
in pomisli in zasanja...

Jaz pa divji sem kot burja -
proč, o, proč je moje spanje.
Tiho stopam preko poti kraških.
Noč mi sije nanje.

Pesem iz kaosa

Ker živimo v kaosu,
si želimo samote.

Demonstracije na ulicah
so kakor divje besede
gluhonemcev.

Sami ne čujemo
svoje besede
in to je naš obup.
On pa vidi
našo praznoto
in nas bo rešil.

Ker živimo v kaosu,
si želimo samote.

PISMO SEDEMLETNEGA *Srečka* v "ZVONČEK"

Uredniku koticčka v listu s podobami za slovensko mladino "Zvonček" gospodu Doropoljskemu je sedemletni Srečko Kosovel naslovil pismo in ta ga je objavil junija 1911 skupaj s svojim odgo-vorom.

Velespoštovani

g. Doropoljski!

Oprostite, da Vas nadlegujem s tem pisemcem.

Vaš koticček pa mi je tako prirastel k srcu, da mi ni možno drugače storiti. Preden pa Vam nadalje pišem, dovolite, da se vam drznem predstaviti: Sem učenec IV. razreda in pohajam v šolo k svojemu očetu; star sem sedem let. - Bil sem tudi že večkrat v Trstu, gledal sinjo Adrijo in videl, kako plovejo po njeni gladini morski velikani. Prihodnjič pa Vam sporočim kaj več, za danes naj bo dosti; vem, da imate mnogo pisem drugih prijate-ljev, a malo prostora. Prejmite odlične pozdrave od vdanega

*Srečka Kosovela
iz Tomaja pri Sežani.*

Odgovor:

Ljubi Srečko!

Sinja Adrija! Ta krasota naše prelepe slovenske zemlje! Kako zakipi človeku srce od navdušenja in občudovanja, ko mu zastrme oči tam ob obelisku na Opčinah v neizmerno sinjo daljo, ki se giblje in valovi pred njim! Blagor Ti, Srečko, da si že večkrat lahko ogledal to krasoto! Koliko je Tvojih vrstnikov širom slovenske domovine, ki hrepene tja do kipečega Jadranskega morja! Kadar zopet stopiš na njegovo obrežje, spomni se vseh tistih, ki bi radi stali na tvojem mestu - saj so Tvoji bra-tje, Tvoje sestre - vsi otroci ene matere; slovenske domovine, ki ji je kras in ponos sinja Adrija! - Tej svoji skupni materi prisežite ljubezen in zvestobo, da se po vaših mladih, čvrstih silah dvigne njena moč in njena čast! Biti slovenske krvi - bodi Slovencu ponos!

Urednik Dobropoljski

Kosovelovo

PISMO ČERNIGOJU

Dragi Avgust!

To dolgo, dolgo molčanje je naraslo na neprebodljivo morje, človek bi moral napisati sedaj ne pisma, ampak roman. Veruj mi, da jaz nisem kriv temu. Tudi sem večkrat že začel pisati pismo, pa sem ga v sredi končal, ali pa sem ga - končanega - raztrgal. Tudi za te vrste Ti nisem porok, če so one prave, resnične misli, ki mi vstanejo včasih same, pa zatonejo tako hitro, da jih ni mogoče povedati. Preveč sem skeptik, da bi mogel vse verjeti, kar rečem, mislim, napišem, zato tudi svoje - včasih dobre stvari - pregledujem, premišljuje in jih dostikrat raztržem. Sem v strašno mučnem položaju, katerega ne more marsikdo razumeti in včasih ne verjamem niti v to, kar se pravi: umetnost, lepota. Zato tudi pišem silno, silno nerad - mogoče sem pisal tekom pol leta 6 pisem. - Kadar popolnoma obupam, verjamem samo v materijo in vanjo vklenjeno misel, ki ne more nikamor, pa samo malo in spet je v meni vse mogoče, vse, vse, duša dobi premoč in vidim, da je obup samo prevara nad resničnostjo, ki ne more biti laž. Tako živim, rad bi določil, kaj in kje živim, čemu in kako, kaj sem, toda ne morem. Premalo miru imam in skoraj ne verujem niti v to, kar sem.

Vendarle sem skoro uverjen, da ni nobene stvari tako resnične kakor umetnost, nobene stvari tako visoke, kot je lepota. Če materije ni, eno je: duša. Če Resnice ni, eno je: Lepota. In v njej je skrita resnica, ki je Nadresnica.

Jaz ne verujem nikomur. Ali verujem temu, kar čutim v sebi - v duši. To je moje. Vsak naj upodobi svoje življenje, ali naj ga vsaj skuša upodobiti, pregleda ga naj in bo videl, ako je umetnik. Kajti umetnik se rodi šele iz človeka.

To verjemi - mogoče si občutil sam.

*

Danes smo dobili pismo, kjer piše Karmela za fotografični aparat. Jaz Ti ga posodim radevolje, če ti bo služil. Dobiš ga v eni prvih pošiljatev. Je sicer format 4,5x6, pa bo mogoče dober. Imam tudi nekaj plošč - mogoče so še dobre - pošljem Ti jih, ker bi se drugače gotovo skvarile. - Pošljem Ti tudi 2 Kopierahmena in kar je nujno. Saj veš, da Ti prav rad ustrezem.

*

Nadaljujem Ti zvečer. Prečital sem, kar sem napisal, pa sem strašno žalosten; nisem Ti mogel povedati, kar sem hotel. Strašno težko je povedati, kar človek misli, a še težje, kar čuti v duši. Jaz sem večkrat mislil in večkrat mislim, kakšna je razlika med slikarstvom in pesništvom. Oboje je primerjanje notranjosti duše zunanosti. Toda slikarstvo je (po mojem) danes šlo silno v stran od svojega cilja. Prišlo je do tega, da je pravzaprav vsa slika le izraz ene misli. Po mojem je to krivo. Ker je vendar vsako čustvo, vsak doživljaj le kos duševne pokrajine, ki je odlomek celotnega življenja, ki je pa doživljanje človekove sproščenosti in duševne svobode. Vsaka pesem obstoji iz celega kaosa primer,

slik, misli, ravno tako mora vsaka slika obstojati iz linij in tonov, ki se vsi sicer izlivajo v eno idejo, a tvori zase vsak en plastičen predmet, ki da ti sliki pravo življenje.

Danes so slike povečini skice, sicer inteligentni zarodki, toda umetnost je baš v tem, kako na *nek nov način* ustvariti delo. Seveda je zato treba, da dosežeš elemente izrazil in potem na ta način seziš sliko.

Danes je vsa umetnost v stadiju gibanja, dinamike, muzike. Njena edina misel je trajanje, pokazanje večnosti v človeku, pokazanje duše v njeni sproščenosti, kazati mora svet, kjer šele človek postane popolnoma svoboden, do tam mora priti človek, da bo vsak njegov gib odsev duševnosti. Prišli smo na tak način do najvišjega pojma umetnosti, do grške umetnosti (Platon), katere oblika ni za današnji čas, ki pa vsebuje toliko elementov duše, da je edino zmožna rešiti današnji propad sveta.

Ustvarjati naj se pravi kazati duševnost v materiji (namreč v obliki - simbolu - materije), ustvarjati naj se pravi poduhoviti materijo.

Vsaka umetnost živi in rase iz življanja, toda njena oblika in simbol dobe, v kateri živimo. Mora biti večna. Mora biti svobodna. Mora biti sproščujoča.

To naj bo današnji program umetnosti. To ni program, slutnja je. Vse, kar čuti človek, je vredno življenja. Kar čuti najvišje, je vredno najvišjega življenja.

V Ljubljani živim bolj sam. Klonil ne bi rad, in če le morem, ne klonem. Bojujem se zelo, stare pustim - ni se vredno z njimi bojevati - bojujem se z mladimi.

Delam, ko bom imel čas, da prepišem, Ti kaj pošljem.

Za sedaj pa zate v Ljubljani ni nič, jaz bi sicer rad, da prideš, toda tam je silna gniloba. Jaz bi Ti priporočal, da prideš raje sprvega v Primorje, tu boš lažje kaj zaslužil nego tam, ko mrgoli tam Bucikov, Šantlov et cetera. V Primorju bi po mojem živel eno leto, delal in se še izpopolnjeval in potem bruhnil s celo vojsko slik v Ljubljano. Tam bi potem stopil lažje v življenje in začel.

Če boš kaj fotografiral, pošlji mi kak odtis. Z Ribičičem si se sprl? Miklavž je zelo lep. Tudi uvodna slika "pošasti" je bila lepa. Kaj delaš? Ko imaš kaj časa, piši!

Ne zameri, da Ti nisem že dolgo pisal, sedaj se bom skušal pridno oglašati. Če nimaš denarja, deni kak listek v Karmelino pismo.

Pozdrav! Saj sem tako vsaj v mislih s Teboj, Tvoj

Tomaj, 7. jan. 1924

Srečko

Kozmično življenje

Srečko Kosovel

Nekdo me je vprašal: Ali imaš dušo?

Rekel sem mu, da jo imam. Rekel sem mu, da verujem v njeno večnost in v njeno lepoto. Toda vprašal me je nadalje: Ali ima žival dušo? In odvrnil sem mu, da jo ima. A on dalje: Ali ima drevo dušo? In zopet sem mu odvrnil, da jo ima. Ujezil se je in me v jezi vprašal: Tudi kamen? In ko sem

mu odvrnil, da jo ima, se je obrnil od mene.

Kako so čudni včasih ljudje! Ko jim pravim, da sta vesolje in vesoljna duša kakor nebo in morje, ki se zrcalita drug v drugem, verujejo. Ko jim pa pravim, da ima vsak pojav svoj sijaj v vesoljnem lesketanju duše, ne verjamejo, in včasih je vendar res, da ima kamen lepšo dušo kakor ljudje.

Dvanajstletni Srečko Kosovel

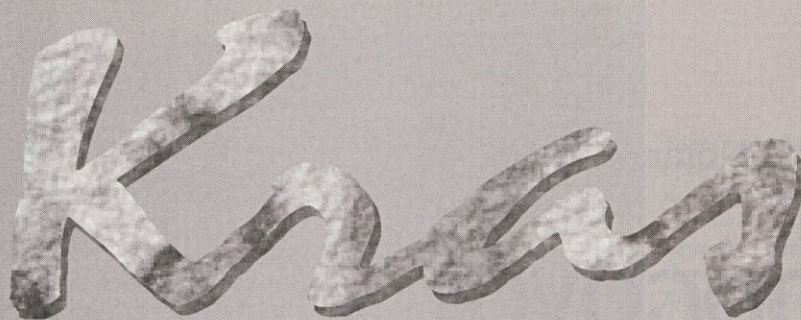
Honorar

Srečko Kosovel

Stvar je taka: honorar imenujejo plačilo za napisane povesti, novele, romane, pesmi, drame itd. Honorar, beseda z zlatimi črkami zapisana, s spoštovanjem izrečena, s sladkostjo mišljena, ki kažeš bednim kraljem pot v Betlehem.

Honorarji so različni: veliki ali majhni ali pa jih sploh ni. Taki so, da z njimi ne moreš živeti, umreti pa ravno tako ne, kajti škoda bi bilo pustiti to, kar pričakuješ. Res je to: honorar je cilj pisanja. Naj govorijo vsi umetniki, kar hočejo, o popolnosti svojih umetnin, o popolnosti in poti k popolnosti, honorar je vendar sladka beseda. Pot k popolnosti pospešuje edino honorar. Recimo: ko bi dobil toliko honorarja, da si kupim par dobrih čevljev, bi se lahko pokoril po šivem ljubljanskem blatu; ker ga ne dobim, sem, kadar dežuje, vedno doma. Lahko bi se tudi obvaroval kletvin, če bi imel honorar, da si kupim kruha. A tako ga nimam in zaničujem ljudi. Edina uteha mi je, da nisem debel in neroden.

Nekateri pisatelji so tudi polni časti. Ne pišejo zaradi honorarja, ampak zaradi "umetnosti". Kadar prodajajo, pa pravijo: "Veste, to ni na prodaj, toda če dobro plačate, no, potem..." In zopet je popolnost v tej sladki besedi. Kajti umetnika je popolna šele, kadar dobiš zanj honorar. Dotlej ji manjka poglobljena življenjska niansa, kajti jaz grem s honorarjem v kavarno ali po kruh ali si popravim čevlje itd. To je življenjska plat. Druga plat je pa eterični fluid. Za tega naj se brigajo drugi. Meni ga res ni mar.

*Da prihaja ta izdaja revije
v kraške domove, so omogočili:*

Aluminij Oprema, Komen
Damen, d.o.o., Sežana
Elektro Primorske, Nova Gorica
HTG - hoteli, turizem, gostinstvo, Sežana
Komunalno stanovanjsko podjetje, Sežana
SGP Kraški zidar, Sežana
Izdajatelj revije Kras Mediacarso, d.o.o.,
Ljubljana
Poslovni sistem Mercator, d.d., Ljubljana
Ministrstvo za kulturo
Tovarna lepil Mitol, d.d., Sežana
Telekomunikacijske storitve Mobitel, d.d.,
Ljubljana
Občina Sežana
Odbor za turizem občine Sežana
Pošta Slovenije
Trgovsko podjetje Preskrba, p.o., Sežana
Quick, mednarodna špedicija in transport,
Sežana
BTC Terminal, d.o.o., Sežana
Kmetijska zdruga VINAKRAS, Sežana
Zadružna kraška banka, Opčine/Trst

V imenu bralcev se jim zahvaljujemo!
Uredništvo

Notarski zapis

DOGOVOR MED AINO KOSOVEL IN OBČINO SEŽANA

Notar Milan Mesar
Ul. 1. maja 1, Sežana

Opr. št.: SV 86/96 /šestnosemdeset skozi šestindevetdeset)

NOTARSKI ZAPIS

V moji notarski pisarni se zglasijo:

- a) **OBČINA SEŽANA**, ki jo zastopa župan Benjamin Jogan, osebno znan, kot preživljalka, in
b) **AINO KOSOVEL**, roj. 18.05.1931 (osemnajstega maja tisočdevetstoenaintrideset) stan. Ljubljana, Gorazdova 2 (dva), ki jo je 06. 07. 1983 (šestega julija tisočdevetstotriinosemdeset) izdalo Mesto Ljubljana, skupaj s pooblaščenim odvetnico Majdo Škrli iz Sežane, osebno znana, kot preživljalka.

Navzoči sta tudi dve zapisni priči in sicer:

- c) **Miro Kranjec**, roj. 11.08.1916 (enajstega avgusta tisočdevetstošestnajst), stan. Sežana, Levstikova 02 (dva), in
d) **Jolka Milič**, roj. 05.02.1926 (petega februarja tisočdevetstošestindvajset), stan. Sežana, Partizanska c. 14 (štirinajst), obe osebno znani in brez razmerja s pogodbenima strankama.

Identiteta pogodbenih strank in priči je bila ugotovljena na način, kot je navedeno zgoraj.

Pogodbeni stranki soglasno ugotavljata, da sta v zapuščinskem postopku pri okrajnem sodišču v Sežani po pokojni Mariji Carmeli Graber skupaj z Edvardom Racetom dne 22.12.1995 (dvaindvajsetega decembra tisočdevetstopenindeset) sklenili dedni dogovor, ki vsebuje elemente pogodbe o dosmrtnem preživljanju in zajema tudi premoženje druge pogodbene stranke, torej premoženje, ki ni bilo predmet zapuščine, kot to izhaja iz pravnomočnega sklepa o dedovanju naslovnega

sodišča, Opr. št. D 136/93 z dne 22.12.1995 (dvaindvajsetega decembra tisočdevetstopenindeset). Upoštevajoč navedeno z namenom utrditve obveznosti, ki izhaja iz zgoraj citiranega sklepa o dedovanju, ki po vsebini predstavlja dedni dogovor in ob upoštevanju določb 3. točke 1, odst. 47. člena Zakona o notaristu stranki skleneta naslednjo

POGODBO O DOSMRTNEM PREŽIVLJANJU

Prvič

Aino Kosovel kot lastnica stanovanjske hiše, stoječe na parc. št. 140 in parc. št. 1144/2, obe vpisani v vl. št. 379 k.o. Tomaj, katerih lastnica je postala na podlagi dednega dogovora z Edvardom Racetom in Občino Sežana, kot izhaja iz pravnomočnega sklepa o dedovanju Okrajnega sodišča v Sežani. Opr. št. D 136/95 z dne 22.12.1995 (dvaindvajsetega decembra tisočdevetstopenindeset) in ki v naravi predstavlja spominsko hišo z vrtom strica Aine Kosovel, slovenskega pesnika Srečka Kosovela in njegove družine, za primer svoje smrti zapušča zgoraj navedeni nepremičnini vključno s premičninami, ki se nahajajo v stanovanjski hiši in ki bodo po popisu in katalogizaciji opredeljene kot spominska vrednost, kot dediščino Občini Sežana proti obveznosti dosmrtnega preživljanja.

Poleg nepremičnin iz prvega odstavka te točke in s pogojem dosmrtnega preživljanja Aino Kosovel po svoji smrti

zapušča kot dediščino Občini Sežana tudi knjižno zbirko svojega pokojnega očeta Stanislava Kosovela, ki se nahaja v stanovanjski hiši Gorazdova 2 (dva) v Ljubljani, ki obsega približno 4000 (štiritisoč) knjižnih izdaj, to je celotno knjižnico, skupaj s knjižnimi policami - stalažami in pisalno mizo, družinske slike, dela profesorja Alfonza Graberja, in koncertni klavir - pianino znamke Stingel.

Drugič

Občina Sežana sprejme in za primer smrti Aine Kosovel kot dediščino prevzame v prvi točki te pogodbe navedeno nepremičnino in premično premoženje proti obveznosti dosmrtnega preživljanja, pri čemer sta stranki soglasni, da obveznost preživljanja po tej pogodbi obsega obveznost Občine Sežana, da Aini Kosovel plačuje mesečno preživnino v tolarški protivrednosti 360,00 (tristošestdeset 00/100) DEM po srednjem tečaju Banke Slovenije, za to valuto veljavnem na dan plačila, in sicer vse od dneva sklenitve te pogodbe dalje, do vsakega 5 (pet). dne v mesecu na tekoči račun Aine Kosovel. Pogodbeni stranki ob tem ugovarjata in soglašata, da se dogovorjena preživnina že plačuje.

Tretjič

Aino Kosovel zapušča Občini Sežana nepremičnine iz prve točke te pogodbe v njeno last kot dediščino po svoji smrti, v posest in upravljanje pa jih prepusti Občini Sežana takoj, ko bo Občina Sežana hišo v Tomaju št. 39 (devetintrideset), stoječo na parc. št. 140, k.o. Tomaj, usposobila do take mere, da bo lahko kot

kulturni spomenik služila svojemu namenu. Aino Kosovel in Občina Sežana sta sporazumni, da bo hiša v Tomaju št. 39 (devetintrideset) usposobljena za namene kulturnega spomenika, ko bo občina Sežana popravila vodovodno napeljavo v hiši, usposobila obstoječe sanitarije in opravila oplesk vseh zunanjih lesenih delov, zato tu navedena dela izrečno dovoljuje, ter ko bo Občina Sežana na svoje stroške ob sodelovanju z Edvardom Racetom opravila popis in katalogizacijo vsega inventarja v hiši.

Četrtrič

Občina Sežana je dolžna po prevzemu nepremičnin, navedenih v prvi točki te pogodbe, v svojo posest in upravljanje hiše v Tomaju št. 39 (devetintrideset) uporabljati in vzdrževati kot dober gospodar, in v okviru tega je dolžna še zlasti:

- plačevati vse stroške obratovanja (voda, elektrika, telefon, odvoz smeti, ogrevanje in podobno);
- hišo redno vzdrževati (prostore v hiši pleskati, skrbeti za čiščenje hiše in vzdrževanje vrta, popravljati streho in skrbeti, da je najmanj enkrat tedensko, sicer pa tudi ob vsakem večjem deževju, pregledano stanje cele hiše.

Za morebitne večje investicijske posege v hiši se bodo stranke tega dogovora pisno dogovorile posebej. Občina Sežana je dolžna v okviru upravljanja spominske hiše Srečka Kosovela skrbeti tudi za redno vzdrževanje in primerno oskrbo groba Srečka Kosovela na pokopališču v Tomaju.

Po podpisu notarskega zapisa o prenosu lastnine Aine Kosovel na Občino Sežana 22. marca 1996 - z leve na desno: notar Milan Mesar, odvetnik Občine Sežana Marko Kosmač, zapisna priča slikar Miro Kranjec, župan Občine Sežana dr. Benjamin Jogan, zapisna priča prevajalka in publicistka Jolka Milič, oporočni dedič Edi Race, dedinja Aino Kosovel in dedinjina odvetnica Majda Škrli.

*Aino Kosovel, dedinja Kosovelove hiše
v Tomaju, in oporočni dedič Edi Race
po podpisu notarskega zapisa o prenosu
lastnine na Občino Sežana 22. marca 1996*

Petič

Pogodbeni stranki sta sporazumno, da Občina Sežana zaradi upravljanja s hišo v Tomaju št. 39 (devetintrideset) imenuje oziroma postavi skrbnika hiše v soglasju s Krajevno skupnostjo Tomaj in z Edvardom Racetom.

Po preteku enega leta po usposobitvi hiše, skladno s sprejeto obvezo iz tretje točke te pogodbe, sme Občina Sežana v hiši v Tomaju št. 39 (devetintrideset) nastaniti kot skrbnika hiše primerno osebo ali zakonski par, ki bi v hiši stanoval brez otrok, prav tako v soglasju s Krajevno skupnostjo Tomaj in z Edvardom Racetom.

Šestič

Aino Kosovel si pridrži v hiši v Tomaju št. 39 (devetintrideset) dosmrtno pravico uporabe sobe v nadstropju nad kuhinjo in pravico souporabe skupnih prostorov (kuhinje v pritličju, sanitarij in hodnikov ter vrta pred hišo) za občasne obiske. Prostore lahko koristi kadarkoli in za neomejeno dolge obiske ob pogoju, da svoj prihod in odhod najavi najmanj en dan prej skrbniku hiše. Sobo v nadstropju in skupne prostore, katerih uporabo oziroma souporabo si je pridržala Aino Kosovel, lahko uporablja ob njenem obisku hiše skupaj z njo tudi njena prijateljica prof. Marija Povše iz Ljubljane, Reboljeva št. 12 (dvanajst) ali druga spremljevalka oziroma prijateljica Aino Kosovel.

Sedmič

Občina Sežana lahko določi primerno vstopnino za obiske spominske hiše, ki pa jo lahko pobira le v svojem imenu in se izrecno odpoveduje pravici, da bi se v njenem imenu kot upravljelec Kosovelove hiše v Tomaju št. 39 (devetintrideset) pojavljala ali predstavljala druga fizična ali pravna oseba.

Osmič

Aino Kosovel dovoljuje, da se po njeni smrti pri nepremičninah iz prve točke te pogodbe v zemljiški knjigi vknjiži lastninska pravica za pravno osebo z imenom Občina Sežana, Partizanska 4 (štiri), Sežana, kar sme v zemljiški knjigi predlagati Občina Sežana sama.

Devetič

Občina Sežana se od dneva nastopa posesti nepremičnin iz prve točke te pogodbe obvezuje plačevati vse za te nepremičnine pripadajoče davke in druge javne dajatve, po smrti

Aino Kosovel pa se za prevzeto dediščino iz prve točke te pogodbe obvezuje plačati vse pristojne davke in druge javne dajatve, vključno z vsemi stroški sestave tega zapisa, plačati stroške davka na dediščino po zgoraj navedenem sklepu o dedovanju in vse stroške v zvezi s prepisom lastninske pravice na Občino Sežana.

Desetič

Zaradi odmere taksnih obveznosti stranki dogovora ocenita vrednost nepremičnin, ki so predmet te pogodbe, na 8.000.000 (osemmilijonov 00/100) SIT.

Stranki določata, da se jima lahko izda ponovni odpravek te listine, in sicer enkrat.

Ko notarski zapis strankama preberem in ju opozorim na pravne posledice sklenitve te pogodbe, posebej na določbe 117. do 122. člena Zakona o dedovanju, ga stranki odobrita in podpišeta.

V Sežani, 22.03.1996 (dvaindvajsetega marca tisočdevetstošestindvetdeset)

Lastnoročna podpisa strank:

Občina Sežana

Aino Kosovel

Lastnoročna podpisa zapisnih prič:

Miro Kranjec

Jolka Milič

Lastnoročni podpis notarja in žig:

Milan Mesar

Pismo Nove revije
in Društva slovenskih pisateljev

KOSOVELOVA FONDACIJA

**Nova revija in Društvo slovenskih pisateljev
sta 23. februarja 1996 naslovila na župana
občine Sežana dr. Benamina Jogana pismo
o nameri, v katerem predlagata skupno
ustanovitev Kosovelove fundacije:**

Dr. Benjamin Jogan
Občina Sežana

PISMO O NAMERI

(Predlog)

Društvo slovenskih pisateljev in Založba Nova revija
predlagata občini Sežana, da skupaj ustanovimo Kosovelovo fon-
dacijo (delovni naslov).

1. Namen Fundacije je:

- ureditev Kosovelove domačije (spomin-
ska soba, zbiranje rokopisov in ostalega
gradiva, ki je vezano na Kosovela,
adaptacija prostorov za bivanje, ureditev
okolice s parkiriščem);
- izdaja Edicije Kosovel s prevodom v več
svetovnih jezikov, ki jo založi Nove Revija
in je predhodnica Kosovelove nagrade;
- Kosovelova nagrada (domačim in evrop-
skim avtorjem) za pesniški prvenec, ki jo
podeljujeta Društvo slovenskih pisateljev in
Nova Revija, ki tudi založi nagrajeno
zbirko v slovenskem jeziku oziroma v
enem svetovnih jezikov;
- organizacija vsakoletnega mednarodnega
pesniškega srečanja;
- podeljevanje pesniških štipendij z
možnostjo bivanja;
- postavitve statue Srečka Kosovela na vrtu
pri hiši.

2. Postopek formiranja Fundacije:

Občina Sežana, Društvo slovenskih pisateljev in Nova
revija sestavijo Upravni odbor, ki je najvišji organ Fundacije in
vanj delegirajo po dva člana. Upravni odbor določi Izvršni odbor,
ki je zadolžen za uresničitev programa Kosovelove fundacije. V
Upravnem odboru je sedem članov, po dva iz občine Sežana,
Društva slovenskih pisateljev, Nove revije in kot sedmi član
predsednik Izvršnega odbora (po funkciji). Izvršni odbor ima
poleg predsednika in tajnika še člane glede na potrebe realizacije
posameznih aktivnosti.

3. Predlog za izvedbo navedenega je naslednji:

- priprava elaborata Kosovelove fundacije (programska, organi-
zacijska in finančna zasnova);
- predstavitev Fundacije državnim institucijam;
- priprava medijskega in promocijskega nastopa tako v finančnem
kot tudi v vsebinskem smislu;
- organizacija tiskovne konference;
- pridobitev finančnih sredstev od donatorjev in sponzorjev;
- organizacija mednarodnega pesniškega srečanja in podelitev
prve Kosovelove nagrade za pesniški prvenec.

V primeru, da je naš predlog sprejemljiv za občino
Sežana, predlagamo, da se čim prej sestanemo in pričnemo z
delom.

Nova revija
Niko Grafenauer

Društvo slovenskih pisateljev
Evald Flisar

Ljubljana, 23. februar 1996

*Hišica očetova v Tomaju, (kakor je sliko podpisala Aino Kosovel)
nekadaj Via Roma 95, sedaj Tomaj 39, vsa obdana z negovanim vrtom...*

Aino Kosovel
pripoveduje...

Spoštovana gospa Jolka, bilo je tako pravljico pri nas v Tomaju, v Stlinachu in v Ljubljani, da ne vem, kaj še dodati k tej pravljici življenja: naši ljubljani Graberjevi so prišli oprtani vsako leto z največjo mero življenjske radosti - se utaborili ob slikarskem stojalu v klavirski sobi, v Srečkovi so spali - v babičini jedilnici in v naši kmečki sobici sprejemali številne goste - obiskovalce poezije in Kosovelove domače prijatelje - in Dotka - teta Tončka je imela ves vrt v cvetju malih in velikocvetnih vrtnic med rožmarinom, glicinijami, peonijami in hortenzijami. (Magnolije je treba zdaj najprej posaditi ob cestni ograji, da se hišica očetova zdistancira od prometa, inače noč in dan drvi mimo mojih spominov). Mimo vseh mojih sončnih juter in zvezdnatih noči, ko je ljubezna luna sijala na Kras in se ustavila pri nas v vsakem vrtnem popku, zjutraj je potem vse to zacvetelo... in to veste, da so že v zgodnji pomladi cveteli anemone in tulipani za pušpanjem, ki ga najbolj pogrešam. Kam je odšla ta živa mejica med gredicami in stezicami na našem vrtu?

Vse mora znova posaditi vrtnar - strokovnjak (mora zasaditi nove sadike in spet vse obrobati s pušpanjem).

Pušpanj! Vse je zelenelo leto in dan in vse je cvetelo leto in dan pri naši ljubi Dotki! Tako so rožice ljubile svet dedkov vrtnarske vneme! Menda je naš dedek zasadil vso to ljubezen. Ostala je do smrti!

Ker ne morem doumeti, da ni več nikogar, ne zmorem poti v Tomaj in v Stlinach.

To so moje domače skrbi: vrt in cvetje.

Živeli smo kot v pravljici

Od vseh Kosovelovih iz Tomaja živi le še Aino Kosovel, hči Stanota Kosovela, Srečkovega brata.

Ona je tudi dedinja hiše Kosovelovih v Tomaju št. 39, ki jo je sklenila po svoji smrti zapustiti Občini Sežana. In v vseh pogovorih, dogovorih ter v sklepnem dejanju, to je podpisu pogodbe Aino Kosovel z občino Sežana o dosmrtnem preživljanju, je sodelovala ter pogodbo podpisala kot zapisna priča prevajalka in publicistka Jolka Milič iz Sežane.

V nadaljevanju objavljamo pismi Aino Kosovel Jolki Milič, napisani 3. in 25. marca 1996, ter odgovore na vprašanja, ki jih je Jolka Milič v pisni obliki zastavila gospej Aini...

Srečko je ostal z Didiko - teto Anico vedno poživljen, vedno osvežen pri nas. Teta Anica je bila Srečku najbližja; onadva sta poznala radosti. In - imela sta največje srce.

Seveda Vam bom odgovorila na vsa vaša ljubezna vprašanja, ki se Vam zanje najlepše zahvaljujem!

Pošljam Vam odgovore v najkrajšem času in Vas prav pristrčno pozdravljam in se Vam zahvaljujem za pozornost

Aino Kosovel
V Ljubljani, 3. marca 1996

Ljuba in spoštovana gospa Jolka,

Kosovelovi so najbolj ljubili glasbo. Dedek, teta Karmela, očka, Dotka so tudi igrali več instrumentov in so se v glasbi sprostiti po napornem dnevu - jaz pa sem obiskovala vedno koncerte, ker sem imela vedno svoj koncertni abonement, le zadnja leta, ob boleznih mojih domačih, nisem odhajala na večerne glasbene prireditve. Na počitnicah na otokih sem najbolj uživala Osorske glasbene večere!

Pošiljam Vam nekaj svojih najljubših fotografij - družinskih seveda - brez Srečka, kajti jaz ga nisem poznala in sem ga čitala šele na gimnaziji za malo maturo; fotografije pridejo v moj družinski album, in prosim, da mi jih po ogledu vrnete.

Najraje sem imela teto Anico. Vse življenje sva bili največji prijatelji!! Še več: v njej sem čutila tisto babičino dobroto in ljubezen in zaupanje v življenje, ki ga je vcepila svojim študentom v letih zorenja: ljubili smo Prešerna, ker smo ga spoznali ob njenih predavanjih, ki jih je vsako leto znova pripravila. In bila je odlična poznavalka poezije - slovenske in evropske! Tako je vsak pesnik ob njenih predavanjih spet zaživel med mladino - in med njimi je bil tudi Srečko.

Ljuba gospa Jolka, po vojni so naš tomajski dom poživljali Graberjevi. Neverjetno živi, dobro razpoloženi v svojem slikarskem ustvarjanju so prinesli v lirični svet

poezijo slikarske palete - in ta je bila moj očarljivi svet: pri Onkelu je vse je žarelo in se porajalo na platnih - in nas očaralo brez občutka minljivosti - živeli smo kot v pravljici - in težko, da bi se jaz znašla po smrtih v življenju, ki mi je še ostalo - tako srečni smo bili, tako polni zaupanja v življenje!

Prosim, da mi oprostite te drobne podatke. Težko je misliti na vse to, ko ni nikogar mojih ljubljenih več - na grob sploh ne mislim: da je vsa ta sreča in polnost življenja pod rušo!

Prisrčno Vam voščim vso srečo za Veliko noč.

Aino Kosovel

Pripis:

Gospo Vido Štolfetovo sem v Soči obiskala in se mi zdi zelo, zelo ošibela. Verjetno bi morala dobiti tonikume za odrasle - starejše osebe, ker se popravi s tem kondicija. Gospa Vida tudi ni več prav mlada in mi je nadvse hudo ob misli, da se vsi naši najljubši prijatelji tako postarajo! To so strašne ugotovitve zame, ki sem jih imela vedno tako rada - najraje!

Aino Kosovel na balkonu klavirske sobe v Tomaju

V Tomaju je bila gospa Albina Laharnar naša ljubljena sosedka - spoštovali in ljubili smo jo vsi Kosovelovi - najbolj Dotka. Teta Tončka je bila na to sosedstvo tudi zelo ponosna. Vedno sem pričakovala,

da bo hiša Fabjanjih - Černetovih nekoč odprta javnosti, ker je bilo v njej toliko lepote iz Buhovine, da bi lahko imeli - muzej. Gospa Albina je imela vse opremljeno z izrednim okusom - to bi lahko vsi občudovali.

Prav tako smo imeli prekrasno župnišče: tri sobane biblioteke s starimi biblijami, ki so tudi izginile neznano kam.

Pri Kosovelovih smo v vojnem času trpeli škodo ukradenih kokoši - to je bil ves "vojni dobiček", sicer ni bilo nikdar nikakršne škode. Zdaj so odnesli Ravbarjevi edino poročno darilo - skrinjo s stopnišča, nad katero je viselo prelepo Onkelevo tihožitje krizantem - in moram seveda nadoknaditi vse to. In prelepo sv. Družino imajo Racetovi - in moram tudi to nadoknaditi z novimi umetninami po hišici očetovi, če hočemo imeti muzej!

A.

V Ljubljani, 25. marca 1996

Publicist in pesnik Stano Kosovel, oče Aino Kosovel (pod puščico!) na prvem jugoslovanskem novinarskem kongresu med 27. in 29. marcem 1921 v Ilidži pri Sarajevu. "Tedad smo dobili Kosovelovi domovino in očka je bil med prvimi politiki jugoslovanskega zedinjenja..." je pripisala Aino Kosovel!

Aino Kosovel odgovarja na vprašanja Jolke Milič
za revijo Kras

VSI Kosovelovi SMO NADVSE LJUBILI KRAŠKO LIRIKO!

**Enemu izmed pisem,
ki jih je Jolka Milič pisala Aini Kosovel,
je priložila tudi vprašanja za revijo Kras.
Gospa Kosovel je nanja odgovorila
in pripisala svoje soglasje za njihovo objavo.**

Gospa Aino Kosovel, kdo Vam je prvi govoril o stricu Srečku,
kaj Vam je povedal o njem in kako Vam ga je predstavil?

Teta Anica, profesorica slavistike, je bila najbližja Srečku. V študijskih letih slavistike v Ljubljani sta živela v Akademskem kolegiju "Domovina", preživela tam mrzle zime s prehladi, od katerih si Srečko ni več opomogel. Končalo se je z meningitisom in s smrtjo, ki je domači niso nikoli zmogli preboleti. To je bila gotovo najbridkejša smrt v naši familiji.

Kaj mi je povedala o njem? Da je bil najbolj navezan na dom - na mamo. Da je bil izredno živ in zainteresiran za vse literarno, v večnem ustvarjalnem zagonu; vedno v povezavi s seminarjem na Ljubljanski filozofiji - s kolegi, ki so ga imeli izredno radi. In je živel s to svojo družbo do zadnjega diha, v upanjih in brezupih, kot pač vsi obetavni mladi poeti. Da je "hrepenenje močnejše od življenja", je napisal v citatu iz Lepe Vide teti Anici v spominsko knjigo.

Domnevam, da ste s člani ožje in širše družine hodili na bližnje pokopališče... Kako ste doživljali ta sveta romanja?

Na tomajsko pokopališče sem hodila vsako jutro zalivat cvetje. Kostanji so ob vhodu nudili blagodejno senco grobovom. In do sončne pripeke je v rosi zjutraj vse vzcvetelo, do večera pa je bilo vse posušeno. Tako smo morali vedno zalivati grob zjutraj in zvečer, če smo želeli imeti negovanega.

Slavčki so ob večerih prepevali v maju in tedaj smo doživljali vso pokrajinsko liriko Srečkove poezije. S teto Anico, s teto Karmelo, z Onkelom, z mamo smo vsak dan obiskovali pokopališče. Kot na obisk smo hodili tja...

Koliko let ste bili stari, ko ste se srečali z njegovo poezijo?

Že kot otrok sem bila očarana nad Srečkovo liriko; najbolj me je očarala njegova pokrajinska lirika. Vsi Kosovelovi in Graberjevi smo nadvse ljubili kraško liriko! Predvsem pokrajinsko kraško liriko - domače motive, kjer se srečuje poezija Srečka in Stana Kosovela in kjer je dovršen del njune otroške poezije prava umetnost.

In kdaj je Srečko bolj celovito stopil v Vašo zavest?

V šolskih letih v srednji šoli! Precej smo ga čitali tudi doma - v mladinski literaturi. Bil je del najlepših predavanj iz moderne. Imela sem odlične profesorje slavistike na srednji šoli. Temeljito sem se "gulila za maturo"! Taka "maturantska naloga" je bila tudi pospravljena in negovana hišica očetova v Tomaju. In pri tem je pri nas doma ostalo; vedno so gledali name kot na maturantko, ki ima red v domačem vrtu v Tomaju in prenaša vsakodnevne dolžnosti, ki pa jim zaradi težke astme nisem bila dorasla. Zato sem jih tudi neki dan temeljito preslišala od Dotke - tete Tončke. Toda cistofibrozna astma ne pozna pardona in sem zato bila več na otokih Jadrana kot doma, da sem preživela in da danes diham.

Domača imena pri Kosovelovih:

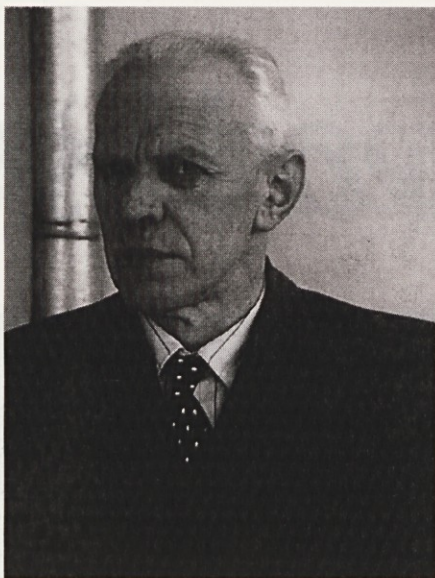
Didi - Anica Kosovel

Dotka - Tončka Kosovel-Ravbar

Menkec - Karmela Kosovel-Graber

Onkele - Karmelin soprog slikar Alfonz Graber

Bojansky - Tončkin soprog Bojan Ravbar

Slika na levi: Tončka Kosovel (na desni) in prevajalka Jolka Milič na otvoritvi Černigojeve razstave oktobra 1967

Slika zgoraj: Stano Kosovel, brat pesnika Srečka Kosovela

Slika na desni: Aino Kosovel z mamo Franjo Kosovel, rojeno Slatnar, s teto Karmelo ter z gospo Povšetovo, pogosto spremljevalko Aino Kosovel, fotografirane leta 1991

V pismu (in še prej, pred leti) omenjate magnolije, ki bi jih bilo treba posaditi v Tomaju, da bi bila hiša zavarovana pred hrupom in prahom. So nekoč v tomajskem vrtu rasle magnolije in so medtem strohnele, ali morebiti mislite na, recimo, dišečo astrolistnico (*Olea fragrans*), ki je uporabna za oblikovanje živih meja? Tu, v Sežani, so vrtovi pogosto obdani z visokoraslimi grmi, ki so kot nekakšna zelena zavesa, liste pa imajo lepe mastne kot magnolije, čeprav niso magnolije. Da se hišo zavaruje pred hrupom, se zdi tudi meni zelo dobra misel...

V našem načrtu, ko je bila še ljuba Dotka, je bila uređitev, to je prenova vsaditve vsega rastlinstva na tomajskem vrtu: začnši s pušpanjem (robniki), s posaditvijo vrtnih in gozdnih jagod in ribezovih grmičev zapadne strani, do grmovja majnic (flidra), ki je cvetelo z anemonami, tulipani in glicinijami v maju, ko je v Tomaju najlepše. Tedaj so peli slavčki in vrtnice so pogajale v popkih. To bi naj posadil in vrt znova uredil g. Črepinšek, ki smo mu naročili tudi grmičje magnolij, in bi s tem obsadili cestno ograjo. Tudi drevje cvetočih magnolij bi posadili poleg sadnega drevja, kot tudi grmičje forzij, japonske češnje in vsega ostalega rastlinja, ki ga je posadil dedek. G. Črepinšek pa sploh ni prišel, da bi se z Dotko posvetoval! Niti toliko pozornosti!

Iz Vaših besed je razbrati veliko ljubezen do vseh članov Vaše ožje in širše družine. Če bi Vas prosila, da naredite nekakšno top-lestevico, koga bi postavili na prvo, drugo itd. mesto? In zakaj? Če Vam je tuje razvrščanje takega, malce frivolnega tipa, bi povedali o vsakem članu družine... najlepšo anekdoto?

Na prvo mesto bi postavila teto Didi - Anico. Ona je bila duša naše družinske idile. Edina, ki me je vedno spremljala na otoke Jadrana, da sva skupaj letovali, se sprehajali v gozdovih, ob

obali, kar me je vrnilo v življenje. Bila je več kot mamica; tako kot naša babica, ki je imela kar pet otrok. To pa pomeni ljubezen za pet otrok. In te sem bila jaz nadvse potrebna. Bila sem hud astmatičen problem!

Potem pride na vrsto teta Karmela z Onkelom: tudi sama ljubezen "po babičino". Babica je bila ljubezen, tako tudi Onkelo in teta Karmela. Tudi ozdravila sem v tej pravljici ljubezni. V ničemer me niso silili za kakršnokoli delo... In tako se je z dieto, z morjem vrnilo zdravje!

Nikakršnih anekdot ni bilo, čeprav sem bila jaz tisti "anekdotni otrok"! Drugače pri tej strahodni astmi ne gre!

Ostali ste čisto sami. Vsi dragi in najdražji so umrli, to je pač naša usoda, pot vsega živega. Odkod jemljete moč, da vztrajate? Ne mislim podcenjevati dobrih znancev in še boljših prijateljev, vendar vse tiste roke iz družinskega kroga, ki so Vas grele in varovale, so omahnile, onemogle. Praznina je očitna, zevajoča. Črpate veselje do življenja iz vere? Spominov? Še odkod?

Prebridko je in najbolje je umreti, ko nisem izvršila tistih svojih najljubših načrtov: napisala pravljic - turških ob študiju orientalistike v Sarajevu, tistih družinskih kronik in tiste legende o sv. Antonu - vseh zaljubljenih patronu! Preveč sem obupana ob misli na grozote sedanosti. Nisem se skušala najti v besedi. Nisem "besedni mojster"! Moj življenjski načrt je bila arhitektura, ne literarna dejavnost!

In še o "nevprašanih stvareh"! To so same bolečine, izvirajoče iz ljubezni. Celi jih ljubi Bog in šele kasneje se znajdemo v lastnih besedah. Šele, ko umremo, v njih spet zaživimo, če pomaga Vstajenje našega Odrešenika najti pot, resnico...

Nekaj drobnih spominov
na Kosovelove

Kosovelova HIŠA KOT OBVEZNA POSTAJA...

Lučka Čehovin

ravnateljica Kosovelove knjižnice,
6210 Sežana, Mirka Pirca 1

Na hišo Kosovelovih mi je ostalo veliko lepih spominov. Zame je bila kot obvezna postaja. Kadar sem šla mimo, sem se vedno ustavila, poklepotala z domačimi in nadaljevala pot. Še zlasti mi je bila prijazno zatočišče v večernih urah, saj je znano, da je Tončka bedela pozno v noč in da je odhajala spat šele proti jutru... V nadaljevanju poskušam nanizati nekaj spominskih drobcev na Kosovelove!

Ni dolgo tega, ko me je sončno nedeljsko popoldne zvabilo v Tomaj. Tam me je obšla neka tesnoba, ko sem se usedla na klopec ob Kosovelovi hiši, kjer sem tolikokrat posedala v družbi Karmele, Tončke in Anice, pa tudi drugih, ki so k njim prihajali. Kar dolgo sem se zadržala v zavetju zapuščene domačije. Prepustila sem se božanju sončnih žarkov ter obujala spomine. Z žalostjo sem opazovala zapuščen vrt, kjer so bile nekoč vzorno urejene gredice, na katere je pokojni Bojan Ravbar, Tončkin mož, vsako leto zasadil nekaj novega in sproti izpulil vsak plevel. Vedno sem občudovala vzorno urejen vrt, ki se mi je zdel kot park. Pogrešala sem tisto mogočno češnjo, pod katero je bila kamnita miza in smo poleti tudi neštetokrat posedali v njeni košati senci, a jo je pred nedavnim izrul vihar. Sedaj raste tam blizu velik macesen, ki mu je letošnjo pomlad močan žled polomil kar nekaj težkih vej, ki so obležale na tleh...

Kako rada bi, da bi mi Tončka kot nekoč spet odprla vrata in me prijazno povabila v hišo in kot vedno ponudila jajčni

liker, brez katerega me ni skoraj nikoli pustila iz hiše, tudi če sem se branila.

Velikokrat sem se spraševala, zakaj Tončka tako zelo ceni prav jajčni liker, čeprav ga sama ni pila; kot tudi nobene druge alkoholne pijače ne... Pač, enkrat sem ji prinesla kremo maršalo. Rekla je, da je to nekaj tako dobrega, ter me prosila, naj ji še prinesem. Tega sem bila prav vesela, kajti zmeraj sem bila v zadregi, ko sem šla v Tomaj in nisem vedela, kaj bi ji nesla.

*

Ko je nekoč naša knjižnica organizirala literarni večer - mislim, da je šlo za predstavitev Kosovelovega zbranega dela - je sodeloval tudi gledališki igralec Miha Baloh. Ker so umetniki tudi ponočnjaki, ga je polnočna ura zalotila še v Sežani. Naenkrat se je spomnil, da bi šel na pokopališče v Tomaj in obiskal Srečkov grob. Kljub temu, da za to nisem bila najbolj navdušena, sva se odpravila v Tomaj. Noč je bila jasna in ob polni luni nenevadno svetla. Na pokopališču sva postala ob Srečkovem grobu in po kratkem

molku je Miha ves prevzet začel razlagati, kako je to pokopališče za razliko od drugih pokopališč čisto nekaj posebnega. "To sploh ni pokopališče, to je kot vrt; tukaj ni smrti, tukaj je življenje. Le nekaj je, kar me moti", je še dodal in pokazal na cipreso v bližini Srečkovega groba. "Lučka, poskrbeti morava, da ta cipresa zgine!" Potem je odrecital še dve Srečkovi pesmi, nakar sva odšla k Tončki.

Tončka naju je prijazno sprejela in izrazila vse svoje gostoljubje: še zlasti, ko je Miha povedal, da je lačen. Takrat je zelo razumevajoče zložila na mizo, kar je imela v hladilniku... Dolgo smo se pogovarjali. Miha je Tončki povedal, da po njegovem tista cipresa ne sodi na tomajsko pokopališče, še najmanj ob Srečkov grob, in ji predlagal, naj se jo odstrani. Na moje začudenje se je tudi Tončka s tem strinjala in takoj povedala metodo, po kateri bi cipresa v najkrajšem času usahnila... Kaj se je potem zgodilo, ne vem, a dejstvo je, da čez slabo leto ciprese na pokopališču ni bilo več!

Slika na levi: Tri Kosovelke - z leve proti desni: Anica, Karmela in Tončka

Slika spodaj: Z leve proti desni: Tončka Kosovel-Ravbar, Aino Kosovel, Karmelin soprog slikar Alfonz Graber in Karmela Kosovel-Graber

Tončka je bila vse do konca svojega dolgega življenja (92 let) zelo razumna in radoživa. Zanimalo jo je vse, kar se je dogajalo, predvsem na področju kulture. Ko so odprli v Štanjelu Spacalovo galerijo, je želela, naj jo peljam tja, da bi si jo ogledala. Še zlasti, je rekla, da jo zanimajo umetniškova dela.

Takrat je bila v Tomaju tudi sestra Karmela. In tako sem peljala v Štanjel obe. Tončka si je že pri vhodu začela natančno ogledovati slike. Njeno bistro oko je ocenjevalo umetniškova dela do potankosti. Tu pa tam je kaj pokomentirala. Ko sva šli s Karmelo po širokih lesenih stopnicah v prvo nadstropje in še naprej v naslednje nadstropje, sva opazili, da Tončke ni za nama. Takoj sem se vrnila v nadstropje nižje, a Tončke nisem videla. Potem sem jo poklicala. In kar ostrmela, ko se mi je oglasila z ozkih strmih zasilnih železnih stopnic, po katerih se je vzpenjala. Ko sem ji povedala, da so to samo zasilne stopnice, je korajžno rekla: "Nič za to!" in se vzpela do vrha. Občudovala sem njeno neizmerno moč in voljo.

Ko je prišla v galerijski prostor, je s pogledom premotrila slike in molče stopila k oknu, ki je bolj podobno grajski lini, in dolgo strmela v pokrajino. Vprašala sem jo, kako se ji zdijo slike, pa je hladno odgovorila: "Škoda tako lepega prostora za te palce. Spacal bi za tako lepo galerijo moral izbrati kaj boljšega... Razgled je pa čudovit!" je še dodala. "In prav zato se je izplačalo, da sem prišla do vrha!"

*

Tudi potem, ko je Tončki umrl mož Bojan, se je trudila, da bi imela urejen vrt. Ker sama ni mogla pleti, smo se s sodelavkami dogovorile, da ji gremo pomagat. S pravim veseljem smo v zgodnjem jutru odšle v Tomaj in vse dopoldne urejale gredice ter popolnoma očistile vrt. Ko smo okrog trinajste ure odhajale, je Tončka še počivala.

Iz dolgoletnega prijateljstva sem vedela, da Tončka nikoli ne sprejme družbene pomoči. Zato smo tudi me odšle tja nenapovedane, vendar je našo pozornost s hvaležnostjo sprejela in nam izrazila

veliko zadovoljstvo ter se takoj zahvalila z veliko bonboniero in jajčnim likerjem. Pozneje sem zvedela, da se je marsikomu pohvalila, kako so jo knjižničarke prijetno presenetile.

*

Ko je bila Tončka nekaj mesecev pred smrtjo v sežanski bolnišnici, sem hodi-la k njej vsak dan. Imela je močno željo, da bi okrevala in zelo se je trudila, da je obilno jedla, čeprav sem opazala, da so zadnja leta njeni obroki skrajno majhni.

Nekega dne je izrazila željo, naj bi ji dopoldne za malico prinesla sveže jajce. Ker imamo pri hiši v Šmarjah nekaj kokoši, sem ji vsako dopoldne prinašala popolnoma sveže jajce. Rada ga je pojedla. A nekega dne, ko sem spet prišla v bolnico, so ob Tončkini postelji stali obiskovalci. Kot običajno sem ji ponudila jajce. Tončka pa me je grdo pogledala in zavrnila z besedami: "Saj veš, da nikoli ne jem jajc!"

Spravila me je v zadrego, a sem razumela reakcijo. Molče sem se odstranila. Spotoma sem razmišljala o Tončkinem karakterju in o podobnih reakcijah, ki sem jih doživljala med najinim poznanstvom.

Ko sem naslednji dan prišla, me je Tončka sprejela običajno pristrčno: kot da se ni nič zgodilo.

*

Zanimiv je bil Tončkin odnos do Avgusta Černigoja, ki mu sicer ni bila naklonjena. Kljub temu se je zelo trudila, da je bila z njim prijazna, kadarkoli sta se srečala. In ko je umetnik živel v Lipici, mu je tudi pogosto poslala kakšno steklenico terana.

Tudi Černigoj ni gojil kakšne simpatije do Kosovelove hiše niti ne do Tončke. In če sva se kdaj peljala mimo in bi se jaz prav rada ustavila, mi je vedno rekel, da v tisto hladno hišo on ne gre.

*

Anica je živela vsa leta v Ljubljani. Bila je ugledna profesorica slovenskega jezika. Kadar sva s Černigojem govorila o njej, je vedno poudarjal, da je bila med Kosovelovimi sestrkami najlepša. Tudi, ko je bila upokojena, je prihajala iz Ljubljane v Tomaj samo na obisk. Opazila sem, kako je bila Tončki popolnoma podrejena. Nasploh je bila Tončka v družini vodilna osebnost. In v pogovoru, kadar se Tončka z Anico ni strinjala, jo je vedno zavračala: "Saj se ti itak ne spoznaš na drugo kot na literaturo!"

Ko je nekoč Anica prišla iz Ljubljane v Tomaj, je vsa obupana prihitela k meni v knjižnico povedat, da je na avtobusu pozabila torbico. Prosila me je, naj ji jo pomagam najti, hkrati pa je izrazila svoj strah, češ, kaj ji bo rekla Tončka, ko se vrne z obiska pri Karmeli v Avstriji. Telefonirala sem na vse možne avtobusne postaje, a torbice ni bilo nikjer. Nesrečna Anica je vsak dan prihajala v knjižnico in skupaj sva razmišljali, kaj storiti. Anica je ves čas tožila, da se boji, kaj ji bo rekla Tončka.

Karmela Kosovel jeseni 1976 v Tomaju

Prosila me je, naj pridem v Tomaj, ko se bo vrnila iz Avstrije, da ji pomagam iz zadrege.

Po Tončkinem povratku me je Anica res takoj poklicala in nemudoma sem se odzvala. Najprej sem Tončko vprašala, kako je bilo v Avstriji, nakar sem prav previdno hotela povedati, kaj se je bilo Anici zgodilo. Pa mi je Tončka kar sama, čisto mirno rekla: "Pa saj je torbica v sobi!" Z Anico se nama je odvalil kamen. In potem je spet zavmila Anico: "Saj ti resnično nisi za drugim kot za v razred!"

*

Na spominski svečanosti ob 50. obletnici smrti Srečka Kosovela je bilo veliko ljudi iz vse Slovenije in tudi iz zamejstva. Občina je za posebne goste organizirala kosilo v Lipici, kamor so bili povabljeni tudi Kosovelovi. Toda Tončka je kosilo zavmila z besedami: "Kosovelovi imamo še vedno toliko denarja, da si lahko sami plačamo kosilo!" In tako so na njen predlog odšli v restavracijo Triglav, kamor so povabili tudi Černigoja in mene. Med

kosilom je stekel pogovor, a spominjam se, da najbolj sproščenega vzdušja ni bilo. Po mojem občutku predvsem zaradi Černigojeve prisotnosti.

*

Veliko zanimivih anekdot se spominjam o srečanjih s Černigojem in Karmelo, z njegovo mladostno ljubeznijo. Kdor ni poznal razmerja med njima, bi skoraj težko razumel njuno obnašanje.

Karmela mi je o Černigoju veliko govorila, enako Černigoj o Karmeli. Ko sta se razšla, se veliko let nista videla. Ko pa je bila v Sežani velika proslava ob petdesetletnici smrti Srečka Kosovela, sem Černigoju povedala, da bo prišla tudi Karmela. "O, potem pa moram tudi jaz priti!" je takoj odvrnil. "Pa da se boš lepo oblekel za to srečanje!" sem mu naročila. Černigoj namreč ni dosti dal na obleko, dasiravno je rad imel ekstravagantna oblačila, predvsem živih barv.

Tisti dan je prišel v knjižnico že ob osmih zjutraj, v pepita hlačah in rdeči srajci. Kar nekam nervozno je čakal v knjižnici, kjer je bila tudi spominska razsta-

Tončka in Karmela Kosovel 5. maja 1986 v družbi z Jerco Mrzel, Jolko Milič, Ivom Banom...

va. Težko bi opisala srečanje s Karmelo, ki ni mogla prikriti zadrege in začudenja, ko je zagledala Černigoja. Ko sta se pozdravila in spregovorila nekaj besed, je Černigoj takoj rekel novinarju Marjanu Zlobcu, ki je bil na proslavi, naj ju fotografira. Karmela nad predlogom ni bila najbolj navdušena, a Černigoj je vztrajal in tako je pred knjižnico nastal posnetek, ki ga nekje hranim.

Še mnogo spominov je na zanimivo družino Kosovelovih, ki mi jo je bilo vsaj deloma dano spoznati in živeti z njo. Predvsem Karmela mi je veliko pripovedovala o znamenitih osebnostih, s katerimi je prijateljevala in ki so prihajale v Tomaj. Meni se je njihova hiša zdela vedno kot močan kulturni steber sredi Krasa, ki plemeniti in bogati vse, ki živimo v njeni bližini. Zato si želim, da hišo uredijo po zamisli tako Karmele kot Tončke - in tej zamisli se je nečakinja Aino v celoti pridružila - da se ji vdahne primerno vsebino!

Tončka in Karmela Kosovel z Lučko Čehovin in knjižničarkami iz Maribora na obisku leta 1981 v Tomaju

SVETI PETER IN PAVEL v TOMAJU

Dragica Sosič,
Dol pri Vogljah

Bila sem še majhna, a se vseeno dobro spominjam, kako nas je nečake Nado, Mileno, Ladija in mene stric Alfonz, ki smo mu pozneje pravili Bojan, povabil v Tomaj. Zdi se mi, da je bilo 29. junija 1941, na dan sv. Petra in Pavla, ko v Tomaju slavijo svoja patrona. Stric je takrat že prijateljeval s Tončko.

Anica Kosovel kot študentka, pozneje profesorica slovenskega jezika

Še prej, predno smo odšli, nam je stric Bojan dajal navodila, kako naj se pri Kosovelovih obnašamo, da mu ne naredimo sramote. Iz Repentabra do Tomaja je kar dobro uro hoda in ves ta čas je dobro izrabil za pravo učno uro štirim neotesancem, kako se je treba obnašati v gosteh. Čeprav smo imeli doma gostilno, se nam je zdelo, da smo v primerjavi s Kosovelovimi pravi kmetavzi.

Spominjam se, da me je že vstop v Kosovelovo hišo prevzel zaradi njene svetlosti in urejenosti. In vse v njej je bilo, kot rečemo na Primorskem, tako nobel. Kot najmlajša sem bila povsem zbegana. In še

sedaj vidim prizor, ko nam je gospa Tončka, poznejša Bojanova soproga in moja teta, postregla s pečenim piščancem, krompirjevimi kifeljčki in hrenovo omako. Jedla sem z veliko zadrego in nevajena uporabljati ves jedilni pribor. Zato ni čudno, če mi je med rezanjem mesa nož zdrsnil in so kifeljčki s hrenom zleteli po mizi in pod njo "O, groza! Kakšna sramota! Nič hujšega se ne bi moglo zgoditi!" me je v hipu spreletelo... In pot iz Tomaja v Repentabor je bila potem zame prava Kalvarija. Vso pot sem morala poslušati karajoče pridige strica Bojana.

Še eno praznovanje sv. Petra in Pavla v Tomaju mi je ostalo v spominu, ko smo bili s sestrama in z bratom ter z bratrancom Bojanom in z njegovima sestrama Ireno ter Mimico pri Kosovelovih na kosilu...Po končanem obedu smo dobili vsak še po eno rezino odlične torte, ki jo je spekla teta Tončka, le bratranec Bojan je dobil dva koščka. Bil je ljubljenelec tete Anice, ki mu je vedno pravila Bojanček... O, kako smo mu bili nevoščljivi!

In ko že omenjam bratranca Bojana in torte, moram povedati še, kako smo pri Kosovelovih v Tomaju pekli torte za njegovo novo mašo. Naredili smo jih kar

Spominski zapis

petindvajset. In stric Bojan mu je nadomeščal očeta.

Še nečesa se dobro spominjam iz otroških let... Šolo sem obiskovala v Tomaju. Od Repentabra je bilo treba hoditi kar uro v šolo in prav toliko še po šoli domov. Ker sem bila šibke narave, pozimi pa je bil sneg in močna burja je pihala, sta se moj oče Ivan in stric Bojan dogovorila, da sem v najslabšem vremenu ostajala pri Kosovelovih v Tomaju. Seveda sem morala tam napisati vse domače naloge in na glas brati ruščino, da me je teta Tončka poslušala. Hiša takrat še ni imela tiste prekrasne sončne verande in sem se učila kar v kuhinji, teta Tončka pa je pomivala posodo v majhnem prostoru prav zraven. Pri branju sem se zelo trudila, kajti teta je bila zelo stroga. Čudno se mi je zdelo, kadar je bila daljši čas tiho, brez pripomb. Ko sem pogledala, je spala. In to kar stoje...! Nič čudnega, saj vsi, ki smo jo poznali, vemo, kako je vse noči bedela.

V prijetnem spominu so mi ostali tudi obiski tete Tončke in strica Bojana pri nas doma, kadar sta prišla voščit noni za rojstni dan ali očetov god, ki ga je imel na sv. Ivana dan. Še posebej smo bili veseli otroci, ker sta vedno prinesla torto. Čeprav moj oče ni bil sladkosneden, se tetine torte ni nikoli odrekel... Včasih so prišli z njima tudi teti Anica in Karmela z možem pa tudi Stano z družino. Bili smo jih vedno veseli, hkrati pa smo se vedno tudi malo bali, kajti do njih smo čutili veliko spoštovanje in obzir.

S Kosovelovo hišo sem ostala povezana vse do sedanjih dni... Ko sem mnogo let tam mimo hodila iz službe v Sežani, sem se vsak dan ustavljala in prinašala iz trgovine, kar je teta Tončka potrebovala. Ker je bila dostikrat zelo utrujena in neprespana, sem jo vprašala, zakaj ne gre prej spat. Pa mi je vedno jezno odgovorila, da ima podnevi vedno polno hišo ljudi, do katerih je bila vedno gostoljubna in postrežljiva. Dasiravno sem ji

bila v veliko pomoč tudi pri hišnih opravilih, sem velikokrat odhajala domov žalostna in potrta, kajti teta Tončka je znala biti tudi pikra in žaljiva.

Še veliko je spominov na teto Tončko in na strica Bojana. Tudi na njihov čudoviti vrt, ki ga je stric obdeloval z veliko ljubeznijo, sedaj pa ga prerašča ple-vel... Koliko časa še?

Karmela in Anica Kosovel

Spominski zapis

TONČKINA POROKA

Dragica Sosič

Imela sem kakšna tri leta (1939), ko je prišel z Dunaja po dolgoletnem študiju medicine stric Bojan, ki smo mu sicer pravili Alfonz. Ozračje je bilo tisti čas že zelo napeto zaradi bližajoče se vojne. To napetost smo še posebej občutili otroci.

Tončka in Karmela Kosovel

Stric Bojan je kazal veliko veselja za delo na polju in za vrtnarjenje. Doma "Na Pulah" si je uredil njivi, na katerih je gojil različne vrste zelenjave. Bognedaj, da bi kdo od otrok stopil na katero izmed njegovih gredic! Vedno je pravil, da otroci in golobi mažejo hišo...

Tončka Kosovel je spoznala strica Bojana, ko je bila zaposlena v zavarovalnici. Sestra Nada mi je pravila, da je hodil h Kosovelovim poslušat radio London, ker so Italijani takrat že pobrali večino radijskih sprejemnikov, da ljudje ne bi poslušali poročil iz tujine. Leta 1942 so ga za nekaj časa "konfinirali" v Italijo blizu Rima. Ko se je vrnil, pa so ga za prvomajske praznike spet za nekaj dni zaprli. Julija 1943 sta se s Tončko poročila. Še prej pa je bilo treba po

starem običaju poskrbeti za balo.

To je bilo precej težko, ker je bila vojna in ni bilo denarja. Zato je Tončka rekla, da je bala lahko skromna, a tisto, kar bo, mora biti kvalitetno. Dodala je, da omare ni treba, pripelje pa naj skrinjo. Ker pa domači skrinje niso imeli, se je ponudil stric Mirko, da eno odstopi, vendar je bila potrebna popravila. Skrinjo z letnico 1811 so restavrirali. V Voglje jo je šel iskat z volovsko vprego brat Ladi, od doma v Tomaj pa jo je pripeljal s konjsko opremo, skupaj z ostalo balo, a brez kakršnih koli ceremenij, stric Mirko. Le doma v Dutovljah so se ustavili, da so pokazali, kako lepa je skrinja. In bala je bila skromna, saj trgovci, če jim je v vseh tistih vojnih letih še kaj ostalo, niso hoteli prodati,

ampak so raje hranili zase. Brez poznanstev se ni dalo nič dobiti. Tudi ohcet je bila v domačem krogu. Tončkinih sorodnikov sploh ni bilo, ker jih zaradi vojne ni bilo v Tomaju. Novoporočenca sta odšla na poročno potovanje v Benetke. Ko sta se vrnila, sta sestri Mileni in meni prinesla srebrni verižici.

Že naslednje leto so strica Bojana zaprli Nemci in ga odpeljali v Nemčijo, kjer je dočakal konec vojne. Po končani vojni sta se Bojan in Tončko zaposlila; stric v Preskrbi kot računovodja, teta v banki. Živelata sta lepo in se dobro razumela, dokler strica Bojana spomladi 1978 ni zadela kap. Že čez nekaj mesecev, julija istega leta, je umrl.

Po stričevi smrti sem še več hodila pomagat teti Tončki v Tomaj, ker je bila stara in onemogla, a še vedno polna volje. Spominjam se, kako se je za prvomajske praznike pripravljala, da bo odšla h Karmeli v Avstrijo. A, ko sem nekega dne prišla k njej, da bi ji pri teh pripravah pomagala, je bila v postelji. Vsa je bila izčrpana, saj je Karmela hotela nesti vse, kar jo je spominjalo na dom: teran, žganje, rožmarin, lovor in vse mogoče cvetje, pa še razne dobrote.

Leta 1989, enajst let po stričevi smrti, je umrla tudi Tončka - duša Kosovelove domačije. Po njeni smrti mi je ob neki priložnosti sestrična Irena rekla, kako rada bi, da pride poročna skrinja tja, od koder je prišla. Ker je bila Karmela ravno takrat v Tomaju, sem ji to željo povedala. Odgovorila je, naj izvolim vzeti iz Kosovelove hiše za spomin karkoli, hkrati pa se mi je zahvalila za vso skrb in pomoč, ki sem jo nudila Tončki dolga leta. Izbrala sem si sliko njenega soproga Alfonza Graberja. Za skrinjo in za sliko mi je napisala tudi potrdilo. Kot bi slutila, da je v Tomaju zadnjič. In tisto njeno potrdilo mi je kmalu prišlo prav!

Karmela si je zelo želela, naj bi se hiša lepo ohranila. Še po Tončkini smrti je dala prepleškati hodnik in klavirsko sobo. Nameravala je kupiti tudi nove zavese in še veliko drugih načrtov je imela, a jo je prehitela smrt. Umrla je 9. marca 1990, nekaj več kot leto po Tončkini smrti. In dva meseca pozneje je umrla še svakinja Franja, Stanova žena.

Tako je ostala Kosovelova hiša št. 39 v Tomaju prazna. Zanj skrbim, kolikor morem in kolikor mi čas dopušča. Dokler se stvari drugače ne uredijo!

Vodomec

gnezdi v erodiranih obrežnih stenah naših rek in potokov. Ob nadaljevanju neustreznih vodnogospodarskih posegov v vodomčev življenski prostor se je bati, da bo v Sloveniji ta prelepa ptica popolnoma izginila.

Če ptico opazite kjerkoli, nam to nemudoma sporočite na MOBILTEL 0609 625 210.

Društvo za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije

mobitel

SLOVENSKI OPERATOR NIMT & GSM

V jesenski tihi čas prileti brinjevka na Kras...

Srečko Kosovel

73779/[31]

D

KRAS

199604290

Osrednja knjižnica
Srečko Vilharja Koper
Biblioteka centrale
Srečko Vilhar Capodistria

*Svetla luč poeta
iz roda v rod
Kraševcem na pot!*

Mercator